

T.K.

Unîversîteya Çewlîgî

Enstîtuyê Ziwananê Ganîyan

Şaxê Zanistî Bingeyî yê Edebîyat û Ziwanê Zazakî

Tezê Masterî

**ZAZAKÎ DE ZERFÎ Û GOREYÊ RAWEYAN
ŞUXULNAYÎŞÊ ZERFAN**

Şahap LAÇÎN

152301102

Şêwirmend

Prof. Dr. Hasan ÇİFTCİ

Çewlîg-2018

T.C.

Bingöl Üniversitesi

Yaşayan Diller Enstitüsü

Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ZAZACADA ZARFLAR VE ZARFLARIN
KİPLERE GÖRE KULLANIMI**

Şahap LAÇIN

152301102

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ

Bingöl-2018

YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma jürimiz tarafından Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında, Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

: Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ

Üye

: Dr. Öğr. Üyesi Nurettin BELTEKİN

Üye

: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDOĞDU

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Orhan BAŞARAN
Enstitü Müdürü

TEDEYÎ

TEDEYÎ	IV
XULASA	VII
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
VATEYO VERÊN	X
LÎSTEYA TABLOYAN	XI
KILMNUŞTEYÎ	XIII
DESTPÊK	14
Ziwanê Zazakî Ser o Cigêrayîş û Xebatê Gramerî.....	14
Xebatê ke Mewzûyê Zerfan Ser o Virazîyayî	18
Problemê Tezî.....	20
Armancê Tezî.....	21
Muhîmiya Tezî.....	21
Sînorîya Tezî.....	21
I. QISMO YEWIN ZERFÎ	23
1.1. Çekuye û Manaya Tewirê Çekuyan	23
1.2. Tasnîfkerdişê Tewirê Çekuyan	23
1.3. Mîyanê Tewirê Çekuyan de Zerfî	24
1.4. Tewirê Zerfan	24
1.4.1. Goreyê Awanî ra Zerfî	25
1.4.1.1. Zerfê Sadeyî.....	25
1.4.1.2. Zerfê Viraşteyî	26
1.4.1.2.1. Zerfê ke Nameyan ra Virazîyayê	26
1.4.1.2.2. Zerfê ke Karan ra Virazîyayê	28
1.4.1.3. Zerfê Pêrabesteyî	30
1.4.1.4. Hetê Grubê Çekuyan ra Awanîya Zerfan.....	31
1.4.1.4.1. Grubê Çekuyan ra Îzafeyî	31

1.4.1.4.2. Grubê Çekuyan ra Edatî	33
1.4.1.4.3. Grubê Çekuyan ra Diletî	34
1.4.2. Goreyê Mana ra Zerfî	36
1.4.2.1. Zerfa Demî	36
1.4.2.1.1. Zerfa Demê Sabîtî	37
1.4.2.1.2. Zerfa Demê Dewamî	39
1.4.2.1.3. Zerfa Demê Dibareyî.....	41
1.4.2.2. Zerfa Het û Cayî.....	42
1.4.2.3. Zerfa Persî	44
1.4.2.4. Zerfa Tayîye û Zafîye	45
1.4.2.4.1. Zerfa Têduştîye	47
1.4.2.4.2. Zerfa Serênîye	48
1.4.2.4.3. Zerfa Tewr Serênîye.....	50
1.4.2.5. Zerfa Wazîyetî	51
1.4.2.5.1. Zerfa Qetîyîye	53
1.4.2.5.2. Zerfa Newekerdîşê Mana	54
1.5. Temamkerê Zerfe	56
1.6. Goreyê Tewirê Çekuyan ra Xususîyetê Zerfan	58
II. QISMO DIYIN GOREYÊ RAWEYAN ŞUXULNAYÎŞÊ ZERFAN.....	61
2.1. RAWEYÎ	61
2.1.1. Raweya Xeberan	61
2.1.1.1. Demo Ameyox	62
2.1.1.1.1. Hîkayeya Demê Ameyoxî	64
2.1.1.2. Demo Nikayên û Demo Hîra.....	66
2.1.1.2.1. Hîkayeya Demê Nikayênî û Demê Hîrayî.....	68
2.1.1.3. Demo Vîyarte	71
2.1.1.3.1. Demo Vîyarteyo Dîyar	71
2.1.1.3.2. Demo Vîyarteyo Nedîyar.....	74

2.1.1.3.2.1. Hîkayeya Demê Vîyarteyê Nedîyarî.....	78
2.1.2. Raweya Waştîşan	81
2.1.2.1. Raweya Fermanî.....	81
2.1.2.2. Raweya Ganîyîye	83
2.1.2.2.1. Hîkayeya Raweya Ganîyîye	84
2.1.2.3. Raweya Şertî	87
2.1.2.3.1. Hîkayeya Raweya Şertî	88
2.1.2.4. Raweya Waştîşî	90
2.1.2.4.1. Hîkayeya Raweya Waştîşî.....	91
NETÎCE	94
ÇIMEYÎ	95

XULASA

Ena xebate de *Zazakî de Zerfî û Goreyê Raweyan Şuxulnayîşê Zerfan* ser o ameyo vindertiş. Destpêk de kitabê ke gramerê Zazakî de nusyayî û ma înan ra bi kronolojî behs kerd. Meqaleyê û kitabê ke mewzû ra behs kenê, havila înan ma resaya, gêryayê verê çiman. Ma enê ra teber destpêk de problemê tezî, armancê tezî, muhîmîya tezî û sînorîya tezî ser o vindertî.

Ma qîsmê yewin de manaya zerfe, hetê tewirê çekuyan ra awanî û manaya zerfan ser o vindertî. Metnanê Zazakî ra cumleyê ke tede zerfî estî, weçînîyayî û bi nimûneyan nîşan dîyayî.

Ma qîsmê diyên de zî raweya xeberan ra behs kerd, goreyê raweyan şuxulnayîşê zerfan girîyayî dest û nimûne dîyayî.

Çekuyê Kilitî: Zaza, Zazakî, zerf, rawe, dem, wext, gramer.

ÖZET

Bu çalışmada *Zazacada zarflar ve zarfların kiplere göre kullanımını* incelenmiştir. Giriş kısmında *Zazaca* yazılmış olan gramer kitaplarından kronolojik olarak bahs edilmiştir. Ayrıca konudan sözeden kitaplar ve ilgili makalelere de işaret edilmiştir. Girişte ilave olarak problem, tez' in amacı, tez' in önemi, tez' in sınırlılıkları ile ilgili bilgi verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde "*Zarf*"ın tanımı sözcük olarak zarfların yapısı ve anlam olarak zarfların türleri üzerinde durulmuştur. *Zazaca* metinlerden, içinde *zarf* bulunan örnek cümleler seçilerek aktarılmıştır.

İkinci bölümde ise zaman kiplerinden bahsedilerek zarfların kiplere göre kullanımı üzerinde durularak örnek cümlelerle temellendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Zaza, Zazaca, zarf, kip, zaman, gramer.*

ABSTRACT

In this study, adverbs in Zazaki and the use of adverbs according to tenses have been examined. Grammar books that were written in Zazaki have been examined chronologically in the introduction part. Also books and essays about this topic have been pointed. In addition to the introduction part, information is given about the problem, the purpose of the thesis, the importance of the thesis and the limitations of the thesis.

In the first part of the study, the definition of the adverb, the structure of the adverbs as a verb and the types of the adverbs as meaning are emphasized. Sample sentences with adverbs in the Zazaki texts are given.

The second part will be about time-modals, the use of adverbs by tenses and also samples about that subject will be given.

Key Words: Zaza, Zazaki, Adverbs, Modals, Tenses, Grammar.

VATEYO VERÊN

Merdim demo ke maya xo ra beno, cayo ke tede pîl beno û wareyê ziwane ey o. Verê verkan her çî dinya de bi ziwane xo museno û aqilê merdimî bi çekuyê ziwane ey debene. Merdim demo ke zî dest bi mektebî kerd yan bi ziwane xo perwerde vînenen yan zî sewbî yew ziwane de perwerde vînenen. Ma rê ena dinya de sewbî ziwane de perwerde dîyayîş bare kewto. Eno zî her hete ra ziwane ma apey verdayo.

Ziwane demo ke qalî bî, nusya, cigêrayîşî ziwane ser o virazîyayî, o wext hîna zaf yeno şuxulnayîş û xo aver beno. Enê aver şîyayîşan ganî ma bixebitî ke û ma ziwane xo bikerî ziwane edebîyatî. Eke ma bizane bê bixebitî û o wext ê zewane ziwane ma eşkenî bivecî meydan. Gramer zî enê zewane ra yew o û qeydeyanê ziwane merdim nêroneno û qeydeyê ziwane xora estî û merdim înan kifş keno. Ma zî qayilê ke mewzûyanê gramere ziwane Zazakî ra *Zazakî de zerfî û goreyê raweyan şuxulnayîşê zerfan* yew xebate bivirazê. Ma zerfan hetê awanî ra hetê mana ra ko bîyarê verê çiman. Raweyê xebaran û raweyê waştîşan mana kenê, goreyê kertê antişê cumleyan ancene û enê cumleyan de zerfan nawnene. Çimeyanê kitabane Zazakî ra edebîyatê klasîkî, edebîyatê şarî û edebîyatî modernî ra nimûne cumleyî dîyenê.

Verê verkan şewirmende tezê mi Hetkarê Rektore Unîversîteya Çewlîgî muhterem Prof. Dr. Hasan Çiftci rê, muhterem Mehmet Aslanoğulları rê, ê ke Zazakî ser o kede kenê, ê ke her hete ra Zazakî cuyaya xo de girewta tewr vernî û ez înan rê yew bi yew teşekur kena.

LÎSTEYA TABLOYAN

Tablo 1: Tay zerfê ke nameyan ra virazîyayê	27
Tablo 2: Tay zerfê ke karan ra virazîyayê.....	28
Tablo 3: Tay çekuyî zerfa pêrabesteyî	30
Tablo 4: Partîkelî, prekîks û sufîksê raweyê xeberan	61
Tablo 5: Demo ameyox de antişê karî.....	62
Tablo 6: Hîkayeya demê ameyoxî de antişê karê întansîtîfî.....	64
Tablo 7: Hîkayeya demê ameyoxî de antişê karê transîtîfî	64
Tablo 8: Demo nikayên û demo hîra de antişê karî	67
Tablo 9: Hîkayeya demê nika û demê hîra de antişê karê întansîtîfî.....	69
Tablo 10: Hîkayeya demê nika û demê hîra de antişê karê transîtîfî	69
Tablo 11: Demê vîyarteyê dîyarî de antişê karê întansîtîfî.....	71
Tablo 12: Demê vîyarteyê dîyarî de obje nerî antişê karê transîtîfî.....	72
Tablo 13: Demê vîyarteyê dîyarî de obje makî antişê karê transîtîfî	72
Tablo 14: Demê vîyarteyê dîyarî de obje zafhûmar antişê karê transîtîfî	73
Tablo 15: Demê vîyarteyê nedîyarî de antişê karê întansîtîfî	75
Tablo 16: Demê vîyarteyê nedîyarî de obje nerî antişê karê transîtîfî	75
Tablo 17: Demê vîyarteyê nedîyarî de obje makî antişê karê transîtîfî	76
Tablo 18: Demê vîyarteyê nedîyarî de obje zafhûmar antişê karê transîtîfî	76
Tablo 19: Hîkayeya demê vîyarteyê nedîyarî de antişê karê întansîtîfî.....	78
Tablo 20: Hîkayeya demê vîyarteyê nedîyarî de obje nerî antişê karê transîtîfî.....	78
Tablo 21: Hîkayeya demê vîyarteyê nedîyarî de obje makî antişê karê transîtîfî.....	79
Tablo 22: Hîkayeya demê vîyarteyê nedîyarî de obje zafhûmar antişê karê transîtîfî.....	79
Tablo 23: Partîkelî, prefîks û sufîksê raweya waştîşan	81
Tablo 24: Raweya ganîyîye de antişê karî	83
Tablo 25: Hîkayeya raweya ganîyîye de antişê karê întansîtîfî	85
Tablo 26: Hîkayeya raweya ganîyîye de antişê karê transîtîfî	85
Tablo 27: Raweya şertî de antişê karî	87
Tablo 28: Hîkayeya raweya şertî de antişê karê întansîtîfî.....	89
Tablo 29: Hîkayeya raweya şertî de antişê karê transîtîfî	89
Tablo 30: Raweya waştîşî de antişê karî	90

Tablo 31: Hikayeya raweya waştîşî de antişê karê întansîtfî..... 92

Tablo 32: Hikayeya raweya waştîşî de antişê karê transîtfî..... 92

KILMNUŞTEYÎ

e. e.	: eynî eser.
e. m.	: eynî meqale
e. t.	: eynî tez
k.	: kert
m.	: makî
n.	: nerî
neql.	: neqlkerdox
p.	: partîkel
pr.	: prefîks
r.	: rîpel
s.	: sufîks
swb.	: sewbî
TDK	: Türk Dil Kurumu
ûsb.	: û sey bînan
yh.	: yewhûmar
zh.	: zafhûmar

DESTPÊK

Yew ziwane de mewzûyê muhîman ra yew zî mewzûyê gramerî yo. Eke mewzûyê gramerî zaf weş bêro tesbîtkerdiş û ê mewzûyê bînî zî yew bi yew hîna lez aver şinê. Ziwane ke sey Kirdkî (Zazakî, Dimilkî, Kirmanckî) wareyê nuştayê de zaf aver nêşî, tesbîtkerdişê qaydeyê gramerî hîna çetin o.

“Wazena wa herrên bo

Wazena wa zerrên bo

Her çi beno wa bibo

La wa hecetê to bo”¹

Pîlê ma sey enê mamikan zaf mamikan vanî û ma enê mamikan, vateyanê verênan, îdyoman bi kilmî meteryalê folklorî tuk û tena xo rê rayîrber bigîrê, her çi rip û raşt beno. Eke enê meteryalanê folklorî ser o cigêrayîşî bivirazî, qaydeyê ziwani hîna raşt tesbîtker benê. Çimkî qaydeyê ziwani û gramerê ziwani xo tewr zaf meteryalê folklorî de pawenê.

Ziwanê Zazakî Ser o Cigêrayîş û Xebatê Gramerî

Se ke ma zanê, hetê Zazayan ra nusyaye kitabo tewr verên Mewlidê Kirdî yê Ehmedê Xasî yo.² Eno kitab serra 1899 de Dîyarbekir de çap bîyo. Kitabo diyin "Mewlido Dimilî" yo.³ Eno mewlid hetê Osman Esad Efendî ra serra 1903 de nusyayo; la mewlid serra 1933 de Kovara Heware de Şam de çap bîyo. Kitabo hîrin û çerin zî bi nameyê “Raro Raşt” û “Me’lûmatê Dîniye”⁴ hetê Muhemmedê Şêx Ensarî ra serranê 1947-1948 de bi destî nusyayî. Enê her di kitaban ser o Bîlal Zîlan xebitîyayo û tez nuştî. Eno tez hetê Unîversîtaya Artuklû yê Mêrdîn ra tezê lîsansê berzî qebûl bîyo. Eno tez 2017 de hetê Weşanxaneyê Vateyî ra sey kitab çap bîyo.

Gramer, zereyê yew ziwani de bîyaye, vengî, şekl, xizna û awaniya çekuyan, povistişê cumleyan, vuriyayîşê manayan sey enê qeydeyan bi cigêrayîş qeyde û

---

¹ Ena mamike, Ezîza Laçîn ra ameya girewtîş. (23. 08. 2015)

² Ehmedê Xasî, *Mewlidê Kirdî*, Nûbihar, İstanbul 2013.

³ Osman Esad Efendî Muftiyê Suregê, *Mewlido Dimilî* (Zazakî), Enstîtuya Kurdî ya Amedê, 2007.

⁴ Bîlal Zîlan, *Di kitabê Muhemmedê Şêx Ensarî: “Raro Raşt” û “Me’lûmatê Dîniye”* (Metn û Cigêrayîş), Weşanxaneyê Vateyî, 2017.

qûralê ziwani tesbîtkerdiş o. Bi kilmî yew ziwani hetê veng ra hetê cumleyan ra, hîra yew hewa de cigêrayîş o.

Zazakî de heta ewro derheqê gramerî de xebatî virazîyayî. Înan ra tewr verê xerîban Zazakî ser o xebatî viraştî. Enê xerîban hem derheqê gramerî de hem zî derheqê edebîyatê şarî de cigêrayîşî viraştî. "Akademîyî Qralîyet yê Zanayîye de qisim Tarîx – Ziwanzan wazîfe dano Peter Lerch ke o şero Roslow. Nayê sero o wisarî 1856 de şino Roslow û tîya de 11 hefteyî maneno. Lerch tîya de Kurdkî (kurmanckî / kirdkî) metnanî folklorî are dano."⁵

Ma serranê 1900 de vînenê ke cigêrayoxê xerîbî cayo ke Zazakî yena qalîkerdişê cayan de gêrayî û Zazakî ser o materyalê folklorî arêkerdî. "Oskar Mann, serra 1906 de mintiqayanê Sîweregi û Çewlîg ra folklor arêkerdo. Merdişê Oskar Mannî ra dima wendekarê ey İranolog Karl Hadankî fekan ser o tehlîlê gramerî viraştî û serra 1932 de Leipzig' de kitabê xo neşr kerdo."⁶

Bedîrxanî kovara Haware⁷ de derheqê Zazakî û Kirdasî de vengî senî bedelyenê malumat dayo. Fekê Paliyî û fekê Sîweregi yew estanike ser o dayê têver û vengî senî vuriyenê îzah kerdo.

Ma nêzdîyê serranê heştayan ra dima hem kovaran de hem zî kitabana de derheqê gramerê Zazakî de hema zaf malumat vînenê. Enê kovarî û kitabî zaf ziwani. Derheqê mewzûyê gramerê Zazakî de Zertengî binê sernuşteyê "Zazakiyê Erzingani û Diyarbekir"⁸ de malumat dano. Dorûdormareyê Ezînganî de kamcîn ca de Zazakî qalî bena û dorûdormareyê Dîyarbekir de kamcîn ca de Zazakî qalî bena înan ra yew bi yew behs keno. Zerteng sewbî kamcîn ca de Zazakî qalî bena behs keno û kamcîn Dimilkî hema zaf yewbîn ra nêzdî ya înan eşkera keno.

Derheqê mewzûyê gramerî Zazakî de Bariçek "1960' Dî Zazaki"⁹ ra behs keno. Derheqê enê nuşteyî de melumat dayo û orjînalê ney nuşteyî Kovara Tirêj de

---

⁵ Peter Lerch, (Neql., Seyîdxan Kurij), "Xebatê Peter J. A. Lerch Derheqî Kurdolojî de", *Nûbihar Akademî*, Jimar: 1, 2014, r. 97.

⁶ Mesut Keskin, "Zaza Dili", *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, Ocak 2015, s. 98.

⁷ Celadet Alî Bedîrxan, "Zarê Dumilî û Mewlûd Usman Efendî", *Hewar*, Hejmar: 23, Şam 1933, r. 603-608.

⁸ Pankisar Zerteng, "Zazakiyê Ezirgani û Diyarbekir", *Tirêj*, Hejmar: 3, İzmir 1980, r. 7-15.

⁹ Roşan Bariçek, "1860 dî Zazakî", *Tirêj*, Hejmar: 3, İzmir 1980, r. 38-42.

weşanayo. Derheqê mewzûyê gramerî Zazakî de Brindarî binê sernuşteyê "Zazaki Dır Pronav (zamir)"¹⁰ de zemîrî eşkera kerdî û nimûneyî dayî. Her hûmara de peynîya Kovara Tîrêjî de bi nameyê "Zazakî Tirkî" ferheng hederyayo.

Mewzûyê karan de Malmîsanijî bi sernuşteyê "Dimilkî de lêkerê hevdudanî"¹¹ karî girewtî dest. Karî hem hetê mana ra hem zî hetê awanî ra eşkera kerdî û derheqê karan de nimûneyî dayî. Enê nimûneyî hem bi Zazakî hem bi Kirdasî (Kurmancî) hem zî bi Hewramî têver şanayî. Zilfî bi sernuşteyê "Ferhengok Dimilkî-Kurmancî- Tirkî"¹² ferheng hedirnayo. Mintiqayê ke Zazakî qalî bena, Malmîsanijî bi nameyê "Dimilkî mîyan di ciyayeya vatişan"¹³ yew xebate kerda. Ena xebate de nameyê diwêş şarîstanan vîreno û enê şarîstanan ra besteyê, qezayê ke Zazakî qise kenê û înan ra behs bîyo. Malmîsanijî dima ê vengî ke Zazakî de beyntarê mintiqayan de kewenê yan zî vuriyenê nuştî û mintiqayî têver şanayî. Ma serranê verênan gore serranê heşteyan (80) de hema zaf derheqê Zazakî de nuştayan vînenê. Înan ra kovaranê Kurdan (Kirdan) ra *Hêvî*, *Armanc*, *Berhem*, ûsb. û pêserokanê Zazayan ra *Ayre*, *Pîya*, ûsb. Ma enê serran de derheqê Zazakî de xebatanê îlmî zî vînenê. Terry Lynn Toddî Unîversîteya Michigan de derheqê gramerê Zazakî de tezê Doxtora hedernayo û bi nameyê "A Grammar of Dimili: Also Known as Zaza"¹⁴ serra 1985 de ewil çap kerdo. Ma newe ra xebata ke hetê Malmîsanijî ra bîya, xebata tewr verên yê ferhengî bi nameyê "Zazaca-Türkçe Sözlük/Ferhengê Dımilki-Tırki"¹⁵ yî kitab vînenê.

Serranê newayan (1990) de hema zaf teberê Tirkîye de hem gramerê hem zî kovarî zaf vêşî bîyî. *Çime*, *Çira*, *Vate*, *Were*, *Waxt*, swb. Jacobsonî serra 1993 de bi fekê Dersîmî, bi nameyê "Rastnustena Zonê Ma - Zazaca Yazım Klavuzu"¹⁶ yî kitab weşanîyayo û eno kitab newe ra 2001 de hetê weşanxaneyê Tijî ra çab bîyo.

---

¹⁰ M. Brindar, "Zazaki dır Pronav", *Tirêj*, Hejmar: 4, Stockholm 1981, r. 54-58.

¹¹ Malmîsanij, "Dimilkî de lêkerê hevdudanî", *Hêvî*, Hejmar: 1, Parîs 1983, r. 67-82.

¹² Zilfî, "Ferhengok Dimilkî-Kurmancî-Tirkî", *Hêvî*, Hejmar: 1, Parîs 1983, r. 107-123.

¹³ Malmîsanij, "Dimilkî mîyan di ciyayeya vatişan", *Hêvî*, Hejmar: 2, Parîs 1984, r. 86-103.

¹⁴ Terry Lynn Todd, *A Grammar of Dimili: Also Known as Zaza*, University of Michigan, Michigan 1985, <http://www.zazaki.de/english/T.L.Todd-AGrammarofDimli.pdf> (Tarîxê resayîşî: 02. 09. 2016.)

¹⁵ Mehemed Malmîsanij, *Zazaca-Türkçe Sözlük/Ferhengê Dımilki-Tırki*, Jina Nû Yayınları, Uppsala 1987.

¹⁶ C. M. Jacobson, *Rastnustena Zonê Ma - Zazaca Yazım Klavuzu*, Tij Yayınları, İstanbul 2001.

Kocadağî bi nameyê “Razarê Dımılki-Türkçe Açıklamalı Zazaca Gramer”¹⁷ Almanya de kitabê gramerî neşr kerdo. Turgutî serra 1997 de “Türkçe Açıklamalı Zazaca Dilbilgisi”¹⁸ bi îmkananê xo eno kitab weşanayo û dima kitab newe ra 2009 de hetê weşanxaneyê Tijî ra neşr bîyo. Selcanî serra 1998 de bi nameyê "Grammatik der Zaza-Sprache, Nord-Dialekt (Dersim-Dialekt) [Zaza Dili'nin Grameri]"¹⁹ Berlin de Wissenschaft & Technik Verlag kitab weşanayo. Eno kitab de derheqê Zazakî melumat dayo û bi ziwanê Almankî qeydeyî ziwanê Zazakî eşkera kerdî.

Ma serranê di henzaran (2000) de goreyê serranê newayan hîna xeylê kitabî gramerî vînenê. İnan ra Pamukçuyî serra 2001 de bi nameyê “Gramerê Zazakî”²⁰ yî weşanxaneyê tijî de kitabê xo neşr kerdo. Berzî (2002) bi nameyê “Gramerê Zazakî”²¹ kitabê Stockholm de weşanayo. Çemî (2013) bi nameyê “Türkçe Açıklamalı Kirmancca (Zazaca) Gramer”²² yî kitabê xo çapxaneyê deng de neşr kerdo. Grubê Xebata ya Vateyî serra 2005 de bi nameyê “Raştnuştışê Kirmanckî (Zazakî)”²³ kitabê gramerî hederneyo û eno kitab seranser bi Zazakî nusyaye kitabê gramerî verên aseno. Enê mewzûyê gramerî ke eno kitab de ca gêne, verê der kovara Vateyî de neşr bîyî. Dima enê mewzûyî eno kitab de ardî yew ca. Gunduzî serra 2006 de bi nameyê “Kirmancca/Zazaca Dil Dersleri”²⁴ yî kitabê xo İstanbul de weşanayo.

Serranê 2010 an ra dima Zazakî de hem kitabane gramerî de hem zî kitabane bînan de hûmare vêşî bîya. Sebebê înan zî Zazakî de xususî kursî abîyî û unîversîteyan de Qismê Zazakî hem lîsanso berz hem zî lîsans abîyo. Unîversîteya Çewlîg de Qismê Zazakî doxtora abîya. Mektebanê mîyanî yê dewlete de zî dersa weçînayîşî ronîyaya û heta nika nêzdî pancês tenî melîman Zazakî ra dest bi gureyî kerdo. Mektebanê xususî de dersa weçînayîşî verê dibistanî, dibistan û mektebê mîyanî de esta. Enê serran de kitabê gramerî ke seranser bi Zazakî nusyayê, ma vînenê. İnan ra Gultekînî bi nameyê “Ro Ser Zarawaya Kirmancki Xebata

---

¹⁷ Çeko Kocadağ, *Razarê Dımılki-Türkçe Açıklamalı Zazaca Gramer*, Almanya 1997.

¹⁸ Harun Turgut, *Türkçe Açıklamalı Zazaca Dilbilgisi*, Tij Yayınları, İstanbul 2009.

¹⁹ Zülfü Selcan, *Grammatik der Zaza-Sprache, Nord-Dialekt (Dersim-Dialekt) [Zaza Dili'nin Grameri]*, Wissenschaft & Technik Verlag, Berlin 1998.

²⁰ Fahri Pamukçu, *Gramerê Zazakî*, Tij Yayınları, İstanbul 2001.

²¹ Koyo Berz, *Gramerê Zazakî*, İremet Yayınları, Stockholm 2002.

²² Munzur Çem, *Türkçe Açıklamalı Kirmancca (Zazaca) Gramer*, Weşanxaneyê Dengî, İstanbul 2013.

²³ Grûba Xebate ya Vateyî, *Raştnuştışê Kirmanckî (Zazakî)*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2005.

²⁴ Deniz Gunduz, *Kirmancca/Zazaca Dil Dersleri*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2006.

Gramerî”²⁵ yî kitabe xo Îstanbul de weşanayo. Lezgînî bi nameyê “Dersê Ziwani”²⁶ kitabê xo Dîyarbekir de weşanayo. Eno kitab ewil serra 2012 de çap bîyo û dima zî serra 2014 de newe ra çap bîyo. Derheqê gramerê Zazakî de weşanîyayê, kitabê yê bînî enê yê: Keskin “Zonê Ma Zanena?”²⁷, Lezgin “Ji Bo Kurmancan Bi Awayê Muqayeseyî: Gramera Kirdkî (Zazakî)”²⁸, Oğur “Zazakî/Kirmanckî Destûr (Gramer) Be Qesey Kerdenê”²⁹, Veroj “Veracêkerdena Gramerê Zazakî û Kurmancî/Hevberkirina Gramera Zazakî û Kurmancî”³⁰, Beki “Gramêr Zon Zazakî”³¹, Majmîsanij “Kurmancca ile Karşılaştırmalı Kırmancca (Zazaca) Dilbilgisi”³²....

Xebatê ke Mewzûyê Zerfan Ser o Virazîyayî

Beyntarê ziwaxşinasanê Zazakî de zerfe namekerdiş de cîya-cîya nameyî ameyî şuxulnayîş. Înan ra Pamukçuyî (2001) derheqê zerfan de melumat dayo û nameyê zerfe "Halldar"³³ şuxulnaya. Çekuya zerfî zafhûmar hesabnaya û zerfî hetê mana ra heşt cayî kerdî; la demo ke merdim bala xo dano zerfan ser û new sernuşteyî tede estî. Enê zerfî zî newe ra xo mîyan de atiqyenê. Zerfî verê der bi Zazakî eşkera kerdî û dima zî tadayî ziwane Tirkî. Bi nimûneyan mewzûyê zerfan dewlemend kerdo û ti ra pey zî ê çekuyê ke cumleyê zerfan de şuxulyenê û cîya cîya nuştî. Derheqê awanîya zerfan de yew melumat çin o.

Derheqê mewzûyê zerfan de Çemî (2013) melumat dayo û nameyê "Zerfe"³⁴ newe ra zerfe şuxulnayo. Zerfî hetê mana ra şeş cayî kerdî û enê zerfî xo mîyan de

---

²⁵ Sebahattîn Gultekîn, *Ro Ser Zarawaya Kirmancki Xebata Grameri*, Weşanxaneyê Enstîtuya Kurdî ya Îstanbulî, İstanbul 2010.

²⁶ Roşan Lezgîn, *Dersê Ziwani*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2012.

²⁷ Mesut Keskin, *Zonê Ma Zanena?*, Geoaktif Yayınları, İstanbul 2012.

²⁸ Roşan Lezgîn, *Ji Bo Kurmancan Bi Awayê Muqayeseyî: Gramera Kirdkî (Zazakî)*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2013.

²⁹ Serkan Oğur, *Zazakî/Kirmanckî Destûr (Gramer) Be Qesey Kerdenê*, Yazılama Yayınevi, İstanbul 2014.

³⁰ Seîd Veroj, *Veracêkerdena Gramerê Zazakî û Kurmancî/Hevberkirina Gramera Zazakî û Kurmancî*, Weşanxaneyê Ava, İstanbul 2014.

³¹ Abdulaziz Beki, *Gramêr Zon Zazakî*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.

³² M. Malmîsanij, *Kurmancca ile Karşılaştırmalı Kırmancca (Zazaca) Dilbilgisi*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2015.

³³ Pamukçu, e. e., r. 145-162.

³⁴ Çem, e. e., r. 211-218.

newe ra cîya-cîya kerdî. Nuştoxî zerfî bi Tirkî eşkera kerdî, nimûneyî bi Zazakî nuştî û dima enê nimûneyî açarnayê ziwane Tirkî. Ê çekuyê ke cumleyê zerfan de şuxulyenê, cîya-cîya nuştî û newe ra enê çekuyî zî açarnayê ziwane Tirkî. Derheqê awanîya zerfan de yew melumat çin o.

Derheqê mewzûyê zerfan de Turgutî (2009) kitabê xo "Türkçe Açıklamalı Zazaca Dilbilgisi"³⁵ de melumat dayo. Nameyê zerfan û eşkerakerdişê zerfan bi Tirkî nuştî, nimûneyî tuk û tena Zazakî dayê û enê nimûneyî newe ra açarnayê ziwane Tirkî. Ê çekuyê ke cumleyê zerfan de yenê şuxulnayîş, cîya cîya Zazakî nuştî û dima zî enê çekuyî tadayê ziwane Tirkî. Zerfî hetê karî ra hîrê cayî kerdî. Zerfî hem hetê mana ra girewtî dest û şeş cayî kerdî hem zî zerfî hetê awanî ra girewtî dest û çer cayî kerdî.

Derheqê mewzûyê zerfan de Gunduzî³⁶ melumat dayo û zerfî bi ziwane Tirkî eşkera kerdî. Enê zerfan de nimûneyî Zazakî dayê dima newe ra enê nimûneyî zî açarnayî ziwane Tirkî. Derheqê mewzûyê zerfan de cîya-cîya hem bi Zazakî hem zî bi Tirkî ferheng esto. Zerfî hetê mana ra çer cayî kerdî û hetê awanîya zerfan ra yew melumat çin o. Mewzûyê zerfan bi nimûneyan dewlemend kerdo.

Derheqê mewzûyê zerfan de Malmîsanijî³⁷ melumat dayo û zerfî bi ziwane Tirkî eşkera kerdî. Hetê mana ra zerfî panc leteyan ra ardî ziwane. Zerfî hem bi Zazakî hem zî bi Kirdasî (Kurmancî) têverşanayî, tuk û tena ê çekuyê ke cumle de zerfe yenê şuxulnayîş, sey ferhengî nimûneyî dayê. Zerfî hetê awanî ra zerfan ser o nêvinderto.

Derheqê mewzûyê zerfan de Verojî³⁸ melumat dayo û zerfî hetê mana ra des cayî kerdî. Zerfî hem bi Zazakî hem zî bi Kirdasî eşkera kerdî û nimûneyî dayê. Ê çekuyê ke zerfan de zaf yenê şuxulnayîş hem Zazakî hem zî Kirdasî nuştî. Hetê awanîya zerfan ra yew melumat çin o.

---

³⁵ Turgut, e. e., r. 211-218.

³⁶ Gunduz, *Kirmanca/Zazaca Dil Dersleri*, e. e., r. 137-153.

³⁷ Malmîsanij, e. e., r. 159-176.

³⁸ Veroj, e. e., r. 243-256.

Derheqê mewzûyê zerfan de Oğuri³⁹ melumat dayo û zerfî hetê mana ra panc cayî kerdî. Hetê awanîya zerfan ra yew melumat çin o. Zerfî bi Tirkî eşkera kerdî û çekuyê ke zaf zerfan de şuxulyenê, Tirkî, Farskî, Zazakî û Kirdasî têverşanayê. Mewzûyê zerfan de nimûneyî Tirkî, Farskî, Zazakî û Kirdasî dayê.

Derheqê mewzûyê zerfan de Lezgînî⁴⁰ melumat dayo û zerfî hetê mana ra şeş cayî kerdî. Hetê awanîya zerfan ra yew melumat çin o. Zerfî seranser bi Zazakî eşkera kerdî û nimûneyî dayê. Tewr peynîya mewzûyê zerfan de yew metnê wendişî hedernayo û eno metîn de nimûneyî zerfan tede estî û goreyê zerfan eno metîn weçînayo. Nameyê zerfe newe ra "Zerfe" şuxulnayo.

Derheqê mewzûyê zerfan de Gultekînî melumat dayo. Nameyê çekuya zerfe "Hevalkar/Hoker"⁴¹ şuxulnaya. Hetê mana ra zerfî şeş cayî kerdî û hetê awanîya zerfan ra yew melumat çin o. Zerfî seranser bi Zazakî eşkera kerdî, çekuyê ke zerfanê Zazakî de zaf yenê şuxulnayîş û înan ra nimûneyî dayê.

Mewzûyê zerfan Erginî⁴² girewto dest û zerfî hetê mana ra çer cayî kerdî û derheqê înan de malumat dayo. Derheqê awanîya zerfan de yew melumat çin o.

Ma derheqê zerfan de tewr zaf malumat kitabê Korkmaz⁴³ de vînenê. Zerfî hem hetê mana ra hem zî hetê awanî ra girewtî dest û bale anta zerfan ser. Kitaban ra cumleyê ke tede nimûneyê zerfî estî, girewtî û yew bi yew nawitî.

Problemê Tezî

Mewzûyanê gramerê ziwanê Zazakî ra “Zazakî de Zerfî û Goreyê Raweyan Şuxulnayîşê Zerfan” de yew xebata îlmî nêbîya. Eno mewzû de ne yew meqale ne zî yew tez nusyayo û cigêrayîşî nêvirazîyayî. Eno sebeb ra zî cigêrayîşê ney mewzûyî rê hewce esto.

---

³⁹ Serkan Oğur, *Farsça-Zazaca-Kurmanca Mukayeseli Gramer ve Temel Sözlük*, Yazılama Yayınevi, İstanbul 2014, r. 92-99.

⁴⁰ Lezgîn, *Dersê Ziwanî*, e. e., r. 48-50.

⁴¹ Gultekîn, e. e., r. 69-74.

⁴² Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak, İstanbul 2002, s. 258-262.

⁴³ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK., Ankara 2014, s. 427-483.

Armancê Tezî

Armanc, gramerê Zazakî de zerfan ser o cigêrayîş viraştiş o û goreyê raweyan zerfî senî yenê şuxulnayîş înan ser o bi dîqat vindertiş o. Her yew dem de cîya-cîya zerfî analîz kerdiş o. Çimeyanê kitabânê Zazakî ra derheqê mewzûyê "*Zazakî de Zerfî û Goreyê Raweyan Şuxulnayîşê Zerfan*" bi nimûneyan dewlemend kerdiş o.

Muhîmîya Tezî

Ziwan de tewr muhîm mewzû gramer o; çimkî ziwan bi gramer awan beno. Eke yew ziwan de merdim zaf weş gramer bimuso her hetê ziwani ra xo asan aver beno. Ziwanê Zazakî her roc vateyê fekî ra neqlkerdişê vateyê nuşteyîşî rê bi lez û pez dewam keno. Ziwan, raşt musayene, raşt şuxulnayene, nuşteyî rê raşt neqlkerdene û besteyê zanayîşê gramerî yo. Gramerî ser o xebatî viraştiş xususîyetê gemeyê ziwane vecenê raşte û musayîşê ziwani hema zaf asan kenê. Eke qaydeyê ziwani raşt tesbît bibî û sewbî tenan ziwan banderkerdiş de rehetî vecîyena meydan. Ê ziwan de nuşteyê ke nusyenî û wanîyenê hetê goştarkerdan ra zaf weş fehîm benê. Ma demo ke ê cumleyî ke cor de nîşan dayî û înan bigêrê ver a çimanê xo. Mewzûyê "*Zazakî de Zerfî û Goreyê Raweyan Şuxulnayîşê Zerfan*" gramerê Zazakî muhîm yew ca tepîşeno.

Sînorîya Tezî

Sînorîya tezî, mewzûyî "*Zazakî de Zerfî û Goreyê Raweyan Şuxulnayîşê Zerfan*" ser o çende mumkun o hende xebate viraştiş o. Kitabî ke bi Zazakî nusyayî nînan ra edebîyatê klasîkî, edebîyatê şarî û edebîyatî modernî ra nimûne cumleyî gêrîyenê. Enê kitabî pêro pîya vîst heb î. Kamcîn cumle de zerfî estî û ê cumleyî weçînîyenê û tez de nawnîyenê. Enê kitabê ke weçînîyenê, edebîyatê Zazakî de muhîm yew ca gênê û pêro cîya-cîya mintiqayan ra weçînîyenê.

Verê Zazakî de zerfan ser o heta ewro çî xebatî kitabân de bî înan ra behs beno. Ê kitabî gramerî yê Zazakî de mewzûyê zerfan senî giriyayo dest û senî vacîyayo înan ra behs beno. Dima zerfî hem hetê awani ra hem zî hetê mana ra derg û dila înan ser o vîndenê. Qismo diyin de raweyî mana benê û dima goreyê zamîran her yew rawe kertê antişî reyde ancîyenê. Newe ra tîya de zî nimûneyî kitabân ra

gêrîyenî û tez de nîşan dîyenê. Ê cumleyî ke tede zerfî estî û goreyê raweyan cîya benê û her yew rawe de cumleyê zerfî nawnîyenê.

I. QISMO YEWIN ZERFÎ

Tewirê çekuyan ra *zerfe*, zereyê cumleyî de eşkera bena û çekuyî manaya *zerfe* de yenê şuxulnayîş. Eke enê çekuyî xoser şuxulyayî û benê tewirê çekuyanê nameyan. Zerfe, sifatan, karan yan zî sey xo zerfan hetê mana ra wext, ca, wazîyet, pers û dereca de tesîrê bakerdeyê karî kena. Ziwanşinasan zerfe bi eno hewa de terîf kerda. "Manaya yew karî, manaya yew sifetî, yan zî sey xo manaya yew zerfî hetê wextî ra, hetê cayî ra, hetê ê ke hûmarîyenê, ê ke nêhûmarîyenê ûsb. kelîmeyan, grubê kelîmeyan sînor û eşkerakerdişan ra vanê *zerfe*."⁴⁴

Ê kitabê ke seranser gramerê Zazakî bi ziwanê Zazakî îzah kerdo, çer-panç hebî estî yan zî çîn î. Înan ra yew zî kitabê "Dersê Ziwanî" yo. Eno kitab de zerfe bi eno hewa de ameya terîf kerdiş. "Çekuyê ke manaya karan goreyê rewşe, dem, ca, het û senîniye ra dîyar kenê ra vanê *zerfe*."⁴⁵

1.1. Çekuye û Manaya Tewirê Çekuyan

Çekuye, vengyan ra virazîyena, zereyê cumleyî de mana û karê aye eşkera bena. Çekuye, cumle de yan bi manaya leteyî yena şuxulnayîş yan zî bi yew karî yena şuxulnayîş. Çekuyê ke yew cumle de karê înan esto; la manaya înan çîn a tewirê çekuyan *edat* û *bestox* î. *Name*, *sifet*, *zamîr*, *zerfe*, *kar* û unlemî zî yew cumle de manaya înan esta.

1.2. Tasnîfkerdişê Tewirê Çekuyan

Zazakî de tewirê çekuyan çende heb î û xo mîyan de senî pare benê înan ser o yew nuşte hema çîn o. Ê ke eno mewzû girewto dest, Zazakî de cîya tewirê çekuyî estî yan zî çîn î înan ra ma nêşkenê behs bikerê. Ê ke enê mewzûyî kitabê gramerî Zazakî de vacîyayê û sey ziwanê Tirkî tewirê çekuyan cîya kerdî. "Tewirê çekuyî

---

⁴⁴ Hasan Çiftçi, *Uygulamalı Farsça Grameri*, Eser Ofset Basın Yayın Mat., Erzurum 2013, s. 177.

⁴⁵ Lezgîn, *Dersê Ziwanî*, e. e., r. 48.

hetê mana û wazîfe ra hîrê cayî benê: *nameyî, karî, edatî*. Nameyî xo mîyan de çer cayî benê: *nameyî, sifatî, zemîrî û zerfî*.⁴⁶

1.3. Mîyanê Tewirê Çekuyan de Zerfî

Ziwanşinasan cîyakerdişê tewirê çekuyan mîyan de ca dayo *zerfe*. *Zerfe* xoser yew tewirê çeku ya yan zî mîyanê sewbî tewiranê çekuyan de ca gêna, înan ser o muneqeseyî estî. “Hevalkarîy, di eslê xo de name û hevalname yê. Labelê, ke yenê verêniya karî benê hevalkarîy. Hevalkarîy zî fina çekûyêy bînan miyanê xo de benê di birrîy. Hevalkarêy xoser û nêxoserîy.”⁴⁷

Ziwanê Tirkî de Gramerê Tirkî ser o xebitiya merdiman ra yew zî Korkmaz a. Aye zî bi eno tewir cayê zerfan terîf kerdo. “Zerfî ekserî sey name, sifata, caname (zamîr) û sewbî tewirê çekuyan ra kelîmeyî girewtişî reyde awan bîyî. Eno hete ra enê bi wazîyeto sadeyî kokê zerfan name yo. Eno sebeb ra zî nînan nameyan ra cîyakerdiş mumkun nîyo.”⁴⁸

Erginî zî sey ziwanşinasanê bînan eno hewa de cayê tewirê zerfan nîşan dayo. “Sey sifatan zerfî zî xoser o bêxeysta nameyan sewbî yew çî nîyê.”⁴⁹

1.4. Tewirê Zerfan

Zerfî zî sey tewiranê çekuyanê bînan beyntarê xo de cîya benê. Çimeyê zerfan de demo ke derheqê zerfan de hetê ziwanşinasan ra melumat dîyeno û muhaqeq zerfî hem hetê goreyê awanî ra hem zî hetê goreyê mana ra xo mîyan de di cayî kerdî. Zerfî dima zî binê enê di sernuşteyan de newe ra xo mîyan de cîya benê. Ma nika enê zerfan hem hetê awanî ra hem zî hetê mana ra gêne dest.

---

⁴⁶ Ergin, e. e., r. 216.

⁴⁷ Gultekîn, e. e., r. 69.

⁴⁸ Korkmaz, e. e., r. 427.

⁴⁹ Ergin, e. e., r. 258.

1.4.1. Goreyê Awanî ra Zerfî

Yew çekuye bingehê aye esto, kok û govdeyanê çekuyî rê tay kertî yan zî sewbî çekuyî îlawe aye çekuya bingehê benê û manaya aye çekuye yan bedelyena yan zî manaya aye çekuye teng-hîra bena, ey ra awanî vacîyeno. Ma çimeyanê kitabânê Zazakî de derheqê awanîya zerfan de zaf melumat nêvînenê. Ziwanşinasan goreyê awanî ra zerfa sadeyî, zerfa viraşteyî, zerfa pêrabesteyî û zerfê awanîya grubê çekuyan pare kerdî.

1.4.1.1. Zerfê Sadeyî

Yew çekuyî ra virazîyenê û hîna qic leteyê manayin rê pare nêbenê û enê çekuyan rê yew kert zî nîno înan ra vanê *zerfa sadeyî*. Enê çekuyî: *zaf, tewr, caran, qorî, meşte, tay sey înan* ma eşkenê nimûne bideyê.

Beado Hewa bî bî peyda ame **rew**

Çaredi viderd' bî zey di menga new⁵⁰

Çimîk xaliqê fi' lî, o yo 'eyan

Welakîn ki kasib ti yî **rind** bizan⁵¹

Mîrac vecena raharû, ya **lez** şina sey teyarû

Resay sêr aşm û astarû, peyxembêr ma vêca Mîrac⁵²

Bi mangan a zere ra, **qe** nêvicyê teberî

Nebî vatbi, mi dima, ti do bêrê overî.⁵³

To mi rê heme çîy **weş** kerdbi, heme çîy to reyde **weş** bibi.⁵⁴

---

⁵⁰ Osman Esad Efendî Muftiyê Suregê, e. e., r. 26.

⁵¹ Zilan, e. e., r. 151.

⁵² Mela Mehemed Elîyê Hunî, *Mewlîd*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2004, r. 45.

⁵³ Milla Cimayo Babij, *Sîyerê Nebî*, Weşanxaneyê Nûbiharî, Stenbol 2009, r. 103.

⁵⁴ Jehati Zengelan, *Zifqêra Berî*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2009, r. 27.

Musayîşê zîwanê Tirkî Husênî ra **zehmet** amayêne.⁵⁵

Domanî pesî dima **newe** ameyê nan wenê.⁵⁶

Teyşan benê awe ser û **teyşan** anê.⁵⁷

Seba ke raywanî bîlêtan erjan biherîne ganî **çi** bikîn?⁵⁸

1.4.1.2. Zerfê Viraşteyî

Kok û govdeyanê çekuyan rê tayî (qorî) kertî ardişî reyde virazîyenê. Enê kertî hem kertê awanî yî hem zî kertê antişî yî. "Çekuyê ke bi girewtişê prefiks, sufiks yan zî bi girewtişê her diyan sewbîna çekuyê neweyî viraziyenê ra çekuyê viraşteyî vajiyeno."⁵⁹ Enê zerfê viraşteyî, xo mîyan de di cayî benê. Enê zî nameyan ra virazîyaye û karan ra virazîyaye zerf î.

1.4.1.2.1. Zerfê ke Nameyan ra Virazîyayê

Yew çekuya ke kokê aye name yo û ena çekuyî rê prefiks, sufiks ardişî reyde manaya çekuyan bedelyena yan zî teng-hîra bena. Înan ra vanê *zerfa viraşteyê nameyan*. Ma eşkenê enê çekuyan nimûne bideyî: *rocêk, korkankî, peykankî nimitkî, tayekî, bineykî, cematkî, acêrkî, qeymekî, gawirkî, peykankî, payîzî, zimistanî, pinanî, tikîkî, qestikî, sipîloç, sîyaloç, zafêr, tayêr...*

---

⁵⁵ Hesên Dilawer Dêrsîm, *Deyndar*, Weşanxaneyê Vateyî, Îstanbul 2014, r. 36.

⁵⁶ Bedrîye Topaç, *Bero Sûr*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2012, r. 29.

⁵⁷ Vateyê Verênan

⁵⁸ Komîsyon, *Kurdî (Zazakî)* - 6., MEB., Ankara 2016, r. 88.

⁵⁹ Mehmet Yergin, Mewlidê Mela Ehmedê Xasî: "Mewlidu'N-Nebiyî'l-Qureyşiyî" (Metn-Wekenitîş), (Tezê Lîsansê Berzî yo çapnêbîyaye) Unîversîteya Artukluyî ya Mêrdînî, Enstîtuyê Zîwanê Ganîyan yê Tirkîya, Şaxê Mayzanistê Zîwan û Kulturê Kurdan, Mêrdîn 2015, r. 83.

Tablo 1: Tay zerfê ke nameyan virazîyayê

roc	-êk	rocêk
kor	-kankî	korkankî
nimit	-kî	nimitkî
sipî	-loç	sipîloç
gan	-î	ganî
sîya	-la	sîyala
dar	-îstan	darîstan
zûre	-ker	zûrker
serd	-in	serdin
baş	-tir	baştir

Yo bi nê fikr û xîyalî **rocêke**,
Tavilî ancîya şî mîyanê kohêke.⁶⁰

Wîç û wîç a mîlçikan dewam kerd, **darîstanî ser** kewt.⁶¹

Ez **binekî** hêrs bîya, mi va, “to linga mi dejnay.”⁶²

Na bêvengîye de vayê payîzî **serdin-serdin** ginayêne rîyê înan ro.⁶³

Lezkanî hard kinit. Kerd ci, reyna **lezkanî** çerexîyaye lewê maya xo.⁶⁴

Gawûn pey embarî ra **nimtikî** vêjîyen şin teber û hewna ber ra yen zeri.⁶⁵

---

⁶⁰ Ehmedê Xasî, e. e., r. 45.

⁶¹ Zengelan, e. e., r. 19.

⁶² E. e., r. 59.

⁶³ Topaç, e. e., r. 46.

⁶⁴ Şeyda Asmîn, *Zeman Sey Fekê Kardî Bî*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2013, r. 14.

⁶⁵ İsmet Bor, *Mesel û Vistonikî*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2015, r. 40.

Ez **nimitkî-nimitkî** ewnîyena to ra.⁶⁶

Ruejêk qerwaşe ha kincûn şuwena, xûnimê axayî z' **nimitkî** ra yê temaşê kena ke çibivîno!⁶⁷

Şêr **korkankî** deno piro şono.⁶⁸

1.4.1.2.2. Zêrfê ke Karan ra Virazîyayê

Yew çekuya ke kokê aye kar o û ena çekuyê rê prefiks, sufiks ardişî reyde manaya çekuye yan bedelyena yan zî teng-hîra bena. Înan ra vanê *zerfa viraşteyê karan*. Ma eşkenê enê çekuyan nimûne bideyî: *tersonek, rêsin, şermikin...*

Zazakî de çekuyê ke kar ra yenê awankerdiş, kar ra çekuye bena name yan zî bena sewbî tewirê çekuyan û înan ser o yew xebate çin a.

Tablo 2: Tay zêrfê ke karan ra virazîyayê

mastar	çekuye	kert	çekuyî
tersayene/tersayîş	ters	-onek	tersonek
riştene/riştiş	rêş	-in	rêsin
qersiyayene qersiyayîş	qers	-in	qersin
tersayene/tersayîş	ters	-kin	terskin
şermayene/şermayîş	şerm	-ikin	şermikin
masayene/masayîş	masa	-ya	masaya
alaqnayene/alaqnayîş	alaqna	-ya	alaqnaya

Keyneke binê çiman ra **şermikin** nîyadena.

⁶⁶ Canşad, e. e., r. 9.

⁶⁷ Bor, e. e., r. 17

⁶⁸ Şahab Laçîn, *Estanikan û Meselayanê Gêlî ra*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2016, r. 88.

Embazê min qedr û qîmet enê rocan ti zaf **etîryaye** ewnîyenê.

Resneyo ke şîma semedê barê îziman virašto, **rêsin** aseno.

Meşka tolmaştî dare ra **alaqnaya** mende.

Alîşka to ya çepe **masaya** asena.

Keyeyê ma da-des serrî wina veng ra **padaye** mend.

Keyneka dewe firaqê xo **taçarnaye** verdayî.

Qûmaşo ke şarîstan ra ardo **peymawite** ronayo.

Qaxito ke ma enê çende rocîyo ke gêrenê, **dirnaye** dîyo.

Mîrê nanê xo **elawite** verdayo.

1.4.1.3. Zerfê Pêrabesteyî

Zerfa pêrabesteyî, ekserî di cîya çekuyan ra virazîyaye, hetê mana ra tek yew fehmkerdişî rê ver ameye, çekuyan nîşan danê. Eno hewa virazîyaye, çekuyan ra vanê *zerfa pêrabesteyî*. Çekuyê ke tewr zaf *zerfê pêrabesteyî* de yenê şuxulnayîş enê yê: *Gangiran, lezvate, vindarnayîş, zerrteng, çimmird, çimteng, gestemerde, gangêr, belengaz, destbetal ûsb.*

Tablo 3: Tay çekuyî zerfê pêrabesteyî

gan	giran	gangiran
lez	vate	lezvate
zerrî	teng	zerrteng
çim	mird	çimmird
çim	teng	çimteng
geste	merde	gestemerde
mîyan	roc	mîyanroc
yew	roc	ewro
di	qat	diqat
dest	betal	destbetal

Merdimîn rehmê Homay ra hêvî mebirne!

Bêhêvîyan, ma **perşikte û zerteng** verday.⁶⁹

Çi heyf! Ked-heraman şarî ma **destveng** verday

Alimî û zanayey', bê vaj û veng verday⁷⁰

Cîranê ma wexto ke **destbetal** maneno, qantir girewêne şîyêne Tornoba.⁷¹

⁶⁹ W. K. Merdimîn, *Dîwan*, Weşanxaneyê Vateyî, Îstanbul 2004, r. 46.

⁷⁰ E. e., r. 45.

⁷¹ Canşad, e. e., r. 36.

Ma pêro ê fetlî ser o **vileçewt**, çimê ma rîyê şoforî ra mendê.⁷²

Daybî tumî ra **kîşteserkî** şîyayêne, çale ra vejîyayêne kewtêne yew çala bîne.⁷³

Hewa bî **şilgerm**, vewre verê ra giran-giran helîye.⁷⁴

Cila xo ser o wina **dergbîyaye** fikiryaya ez.⁷⁵

Bêkar, nêwende, **belengaz** asaynî.⁷⁶

Eno mêrdek deynê xo de zaf **gangiran** aseno.

1.4.1.4. Hetê Grubê Çekuyan ra Awanîya Zerfan

Enê tewir zerfî sey awanîya grubê çekuyan cumle de vecîyenê vernîya ma. Ma eşkenê îzafeyê nameyan, îzafeyê sifatan, çekuyê dibareyî, edatan ûsb. awanîya grubê çekuyan rê nimûne bideyî. Enê awanîya grubê çekuyî zî tesîrê barkerdeyê cumleyê karî kenê.

1.4.1.4.1. Grubê Çekuyan ra Îzafeyî

Yew ra zafêr nameyî pêdima yenê û beyntarê enê nameyan de hetê mana ra yew têkilî esta. Enê tewir grubê çekuyan ra vanê *îzafeya nameyan*.

Yew yan zî yew ra vêşêr sifati, hetê şekl ra, hetê rengî ra, hetê wazîyetî ra, hetê hûmaran ra û hetê cayî ra tesîr nameyan kenê yan zî nameyan eşkera kenê. Enê tewir grubê çekuyan ra vanê *îzafeya sifatan*.

---

⁷² E. e., r. 44.

⁷³ Deniz Gunduz, *Hikayeyê Koyê Bingolî*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2004, r. 38.

⁷⁴ E. e., r. 51

⁷⁵ Zengelan, e. e., r. 18.

⁷⁶ E. e., r. 15.

Şewa tarî çîn û hes-bes, **şewa tarî** rakewt her kes
Şi resa Beyt'ul-muqeddes, peyxembêr ma vêca Mîrac⁷⁷

Va **şewa duşembî** bî hem o resûl
Ame keydê Ummehanî kerd qebûl⁷⁸

Ma xo ta da **hetê hêgayana acêr**.⁷⁹

Henî bi perskerdiş amayî **verê xirabeyê keyeyê xo**.⁸⁰

Sêr sibay Wusif axa venden xizmikarûn xwu vûn, şîyerîn mi îr bîyarîn ez
sarê yi pîryed!⁸¹

Hetêk ra kîtersena, maya xo ser o **tesîrêko xirab bikero**.⁸²

Mi vera xo da **koyanê Welatê Cêrî**.⁸³

Sey otobuse **çîyêka derga sîyaye asena**.⁸⁴

Eke şima qirşûqalanê xo bierzîn **zereyê mi**, ez do keyfweş biba.⁸⁵

Dilşad menga gulane de şîyo **baxçeyê kalikê xo**.⁸⁶

---

⁷⁷ Mela Mehemed Elîyê Hunî, e. e., r. 43.

⁷⁸ Osman Esad Efendî Muftiyê Suregê, e. e., r. 66.

⁷⁹ Zengelan, e. e., r. 91.

⁸⁰ Dilawer, e. e., r. 11.

⁸¹ Bor, e. e., r. 35.

⁸² Asmîn, e. e., r. 15.

⁸³ Canşad, e. e., r. 78.

⁸⁴ E. e., r. 29.

⁸⁵ Komîsyon, *Kurdî (Zazakî)* - 6., e. e., r. 15.

⁸⁶ E. e., r. 56.

Seba na hetkarîya şîma yalezkanî, destê Hesenî do **rewêr weş bîbo**.⁸⁷

1.4.1.4.2. Grubê Çekuyan ra Edatî

Edatî, wexto ke xoser şuxulyayî manaya înan çin a; demo ke çekuyan reyde yan zî grubê çekuyan reyde ameyê şuxulnayîş, o wext cumle de cayo muhîm tepîşenê.

Qeda û belay, ko **sey varanî** bivarê
Dûay' pîranê mîyaneçewtan çine bînî⁸⁸

Bi destê xuno raşt ti bori te'am
We ortey te'am ra ti mewri te'am⁸⁹

Bûraq **hezey heway şîna**, ça vînena pay rûnena
Muhemmed Mustefa' bena, peyxembêr ma vêca Mîrac⁹⁰

Lajekê sereyê xo berz kerd, **pê çîmanê betelîyaye** ewnîya mi ra.⁹¹

Û tereyde yew senfonî cenaynê; seke yew destano qedîm, yew deyîra kehna ke hezaran serrî ra nat **bi eşq û sîneyîş** vata û êdî hunerê xo de bîyê westa.⁹²

Ê zî **sey heme kesî** fikirîyayêne ke naye ra tepîya se biciwîyerê.⁹³

Her dîyî zî cayê xo ra uştî ra û **ver bi dewe** remayî û şîyî.⁹⁴

---

⁸⁷ Komîsyon, *Kurdî (Zazakî)* - 7., MEB., Ankara 2016, r. 43.

⁸⁸ W. K. Merdimîn, e. e., r. 34.

⁸⁹ Zîlan, e. e., r. 169.

⁹⁰ Mela Mehemed Elîyê Hunî, e. e., r. 43.

⁹¹ Zengelan, e. e., r. 17.

⁹² Roşan Lezgîn, *Binê Dara Valêre de*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2012, r. 8.

⁹³ Dilawer, e. e., r. 13.

⁹⁴ E. e., r. 10.

To dî yewere verê linganê to de perrî kuwayî pira, **sey pitikan** pay vinderte.⁹⁵

Dormê xo de nîyadana ke adir **pê hot kowû de** bulîşkîno.⁹⁶

Guzelî Memed malî cêno sono, **verva koyî beno**.⁹⁷

1.4.1.4.3. Grubê Çekuyan ra Diletî

Barkerdeyî hetê mana ra sînor kenê û dîqat anceyê çekuyî ser û muhîmîya çekuyî nîşan danê. “Çekuyê diletî ziwanan de qey xurtkerdişê hêzê vatişî, zeximkerdişê mana û dewlemendkerdişê îfadeyî, tekrarkerdişê eynî çekuye û çekuyê ke manayê înan yewbînî ra nêzdî yan tezađ ê, yan zî çekuyê ke vengê înan maneno yewbînan, qey înan şuxulnîyenê.”⁹⁸

Çekuyê diletî ke hîna zaf awanîya zerfan de yenê şuxunayîş enê yê: *Yew bi yew, şew û roc, hul û game, ge-ge, rey-rey, newirnaye û neqîşnaye, sipî-mipî, teh û tirş, belîr û bêsol, dar û birr, vuk û veng, tuk û tena, cem û cîran, nas û dost, xem û xeyal, tup û tarî, derg û barî, tarî û talamate, rip û roşin, zip û zelal, kul û qotik, jer û zûqûm, kerm û kês, derd û kul, weş û war, ker û kor, sûr û sipî, cayîl û ciwan, pîl û peleng, derg û dila, gewr û boz, nêzano û korfehm, hiş û aqil, zewq û sefa, dor û dormare, tim û tim, çem û çem, kar û gure, pirçî û parî, tutî-mutî, eyelî-meyelî, aw û adir, kom û kuflet, rey-rey, mast û hewale, suk û serd, repî û tepî, qîrî û heware, heft û heşt, kir û bire, çeng û gulê, herre û wele, pîr û pîrbaw, nengî-mengî, boy û bixare, serd û puk, şilîy û şepelî, veyşan û teyšan, asan û rehet, asanekî û veyşanekî, este û poste, mar û mişk, mal û milk, vilik û gozbilike, hul û game, qirş û qal, gede û gude, neyar û dişmen, dost û dişmen, şeref û namus, kok û reya, eb û ecdat, xax û rezîl, 'esl û fesl, cay û cayên ra, yaz û yaban, aşiq û mitrib, şeq û deq, req û rut, feqîr û mehêr*

---

⁹⁵ Canşad, e. e., r. 17.

⁹⁶ Nadîre Gûntaş Aldatmaz, *Sanikanê Mamekî ra*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2016, r. 189.

⁹⁷ E. e., r. 62.

⁹⁸ Buşra Gökalp, “Zazakî de Çekuyê Diletî”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Yıl:2, Cilt:2, Sayı:3, Mayıs 2016, s. 121.

teres û qebrax, zik û ziwa, 'ed bo wed bo, pîs û heram, belîr û bêsol, lez û bez, reqî û teqî û bab û barixe...

Cor de enê çekuyê diletî ke nimûne dîyayî, înan de yew tasnîf nêvirazîyayo. Enê çekuyanê diletan de diletê tezdî, diletê hemmana û diletê tekarbîyayîşî estî.

Vatişê yê zî eno bî **roc û şew**,
“Rebbena,” vatê “zelemna!” Hergo hew.⁹⁹

We xeşlet û sunnet beyan ka beyan
Ti **yew yew** biwani xu rî ti bizan¹⁰⁰

Kar û gurey xo de, ma ganî **rep û raşt** bi
Ez, zûrkeran û risîyayan pê se kirî?¹⁰¹

Des heme lac vicey dewû, hetta resew lewey kûyû
Nîrakewtî **ruecû-şewû**, hey veyn Yûsufî Ken'anî.¹⁰²

Bêhes û bêveng mendîn, fîna nyamey îmanî.
Amey Ebûbekrî het, kerdîn ey îmtîhanî.¹⁰³

Vêrsi tîmtîm şîna yena wahar xu dim ra gêrena
Ge bena vin **ge** êsena çîrrê wahar nêresena¹⁰⁴

Mêşanê sîyayan dormeyê fek, pîrnike û çîmanê domanan girewtêne, **nata-bota** amayêne û şîyêne.¹⁰⁵

---

⁹⁹ Ehmedê Xasî, e. e., r. 29.

¹⁰⁰ Zilan, e. e., r. 167.

¹⁰¹ W. K. Merdimîn, e. e., r. 37.

¹⁰² Mela Mehemed Elîyê Hunî, e. e., r. 58.

¹⁰³ Milla Cimayo Babij, e. e., r. 31.

¹⁰⁴ Mela Aziz Beki, *Diwon Cebexçuri*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, r. 31.

¹⁰⁵ Dilawer, e. e., r. 23.

La bê to **tip û tal** aseno çimanê mi ver de.¹⁰⁶

Tawo ke nameyê pîrike cayê de vîyarêne, rîyê xalcînîye bîyêne **tirş û tal**.¹⁰⁷

Ez her kemere, dare, awe û çala na dewe **gam bi game** zanena.¹⁰⁸

1.4.2. Goreyê Mana ra Zerfî

Ê kitabê ke derheqê gramerê Zazakî de nusyayî, ca dayo eno mewzû. Hetê mana ra zerfî girewtî dest û zerfî xo mîyan de panc-şes sernuştayan ra ardî raşte. Enê hetê mana ra zerfî, ê ke rocane de zaf şuxulyenî û înan ra behs bîyo. Eno mewzû de zî newe ra kitabê gramerê Zazakî binê tesîrê ziwananê bînan de yê. Eno mewzûyî ser o tewr hîra Çem¹⁰⁹ vinderto.

1.4.2.1. Zerfa Demî

Eno mewzû de ziwanşinasan semedê zerfa demî rê yew name nêşuxulnayo. Înan ra Pamukçuyî nameyê zerfa demî "Hallarên Wextan"¹¹⁰ şuxulnayo û Gultekînî nameyê "Hevalkarêy Demî"¹¹¹ şuxulnayo. Ekici nameyê "Belikerê Waxti"¹¹² û Roşanî "Zerfa Demî"¹¹³ û Verojî zî nameyê "Zerfê Zeman Nîşandayîşî"¹¹⁴ şuxulnayo. Enê nameyê ke semedê zerfa demî ameyê şuxulnayîş hetê Zazayan ra cîya-cîya mintiqan de şuxulyenê. Enê nameyê sey çekuyê hemmana ameyê şuxulnayîş û heme zî raşt î.

Enê tewir zerfî kifş kenê ke demê karî danê zanayîş, merdim fehm keno ke kar kancîn wext de ameyo kerdiş. "Ay vateyê ke bîyayen û yew karî hetê zemanî ra

---

¹⁰⁶ Topaç, e. e., r. 15.

¹⁰⁷ Asmîn, e. e., r. 12.

¹⁰⁸ E. e., r. 17.

¹⁰⁹ Çem, e. e., r. 211-218.

¹¹⁰ Pamukçu, e. e., r. 151.

¹¹¹ Gultekîn, e. e., r. 72.

¹¹² Ali Ekinci, *Giramerê Zazaki (Kırmacki-Dimilki) Zazaca Giramer*, Kardelen, İstanbul 2010, r. 124.

¹¹³ Lezgîn, *Dersê Ziwani*, e. e., r. 48.

¹¹⁴ Veroj, e. e., r. 246.

dîyar bikê, manaya zemanêko dîyarkerdene danê ênan û nê bêj vateyan ra vajyeno zerfê zeman nîşandayîşî."¹¹⁵

Zerfa demî, ma binê hîrê sernuşteyan de gênê dest: *Zerfa demê sabîtî, Zerfa demê dewamî û Zerfa demê dibareyî*. Seba vînayîşê zerfa demî barkerdeyê cumleyê karî ra enê persî persîyenê: *key, çî wext, hetanî key, çiqas, çend...*

1.4.2.1.1. Zerfa Demê Sabîtî

Yew karo ke tede beno yan bibo ke tede bêro kerdiş yan zî kar bîyo qedîyayo û nameyê enê wextan ra vanê *zerfa demê sabîtî*. Nameyê enê deman eşkera yo û wexto ke nameyê ê wextan vacîya û her kes ê wextan fehî keno. Enê demî zereyê serre de, aşme de, hewte de û roc de ca gênê.

Çekuyê ke hîna zaf *zerfa demê sabîtî* de yenê şuxulnayîş enê yê: *A game, abîrteşo, abîşo, adare de, arayê, aşmîna, bedî/badî/dima/ti ra pey/bedî cû. ca de, çele de, çerşeme, dişeme, dosera/sêpare/şefeq, êlule de, emsar, emşo, êne, nika/hona, erey, êreyî, eşayî, ewro, gama ke, gamîna, gulane de, hamnanî, hela nimacî/nêmroc ra ver, hefte di, hela şanî/nêmroc ra dima, hele, hema, her wext, hewtêna, hezîrane de, hîrêşeme, kanûne de, mengîna/aşmîna, merxebî, meşte/siba, nêmbiro, nêmeyê şewe, nêmtiro, nimacî/şewdir/şewra, nîsane de, pancês, pancşeme, par, payîzî, payîzo peyên, pêrar, perarey, perey, puturperarey, rew, roc, serrna, sibate/gucige de, şan de, şeme, şewe, şewna, tebaxe de, temmuze de, teşrîna peyêne de, teşrîna verêne de, teştare/nêmroc, verêna, ver bi şanî, vizêr, wesar, wextê deynan, wextê mesran, wextê, rezbîrînan, yewşeme, zimistanî, her roc, her serre, her aşme swb.*

Wazenê ma lutfê to hergo hewe,

Tim bi zarîyy û fixan **roc û şewe**.¹¹⁶

Taştarê werte de gef û gûr kerdiş baş o

La, **şewa tarî** d' xo zerre eştiş nêbeno.¹¹⁷

---

¹¹⁵ E. e., r. 246.

¹¹⁶ Ehmedê Xasî, e. e., r. 12.

¹¹⁷ W. K. Merdimîn, e. e., r. 19.

O çax şarî mîyan di, roşnî kerd heme çoşmî,
Ê **şewê tarîyan di**, asayê zeydê aşmî.¹¹⁸

‘Aşq bawêri **faslê wusar** gul û bulbul hol kên tiyera
Mezariston **payız pêyin** kom tedî ho gêren Leyla¹¹⁹

Gulane de vewre ke êdî ver bi Koyê Bîngolî ancîye we, **wisarî** xo rind kerd
eşkera, daran pel da, domanê çolî kî vejîyaya û amayî.¹²⁰

Şewa ke Husên kewtîbî bi rayîr, a şewe Zerîfa keye de hewn dîbî. **Şodir** uşte
ra domananê xo ra va:

-Mi **emşo** hewn dî.¹²¹

Teştare ra pey heliqopterî asayî asmên de.¹²²

Qeşmerê dewan **emşo** kewto vernî û rêçe çarneno, sey luyan!¹²³

Helê nîmrûej dîyena, vîstûrîyê yi taşt kena hedre, dûna baldûzê yi, vûna "Îna
taşt ber wa biwêr, **înkê** gest kowtî!"¹²⁴

Malê peskovî her roz sono serê quya lewê hênî, **son de** yeno.¹²⁵

Û ca ra wano “Ez **şan di** misafirê to ya.” Ceneka wezîrî **ca di** fehm kena.¹²⁶

---

¹¹⁸ Milla Cimayo Babij, e. e., r. 11.

¹¹⁹ Mela Aziz Beki, e. e., r. 32.

¹²⁰ Gunduz, *Hikayeyê Koyê Bîngolî*, e. e., r. 31.

¹²¹ Dilawer, e. e., r. 99.

¹²² Zengelan, e. e., r. 71.

¹²³ Lezgîn, *Binê Dara Valêre de*, e. e., r. 12.

¹²⁴ Bor, e. e., 14.

¹²⁵ Aldatmaz, *Sanikanê Mamekî ra*, e. e., r. 12.

¹²⁶ Laçîn, e. e., r. 39.

1.4.2.1.2. Zerfa Demê Dewamî

Yew kar key dest pê keno û eno kar heta key dewam keno înan eşkerakerdişan ra vanê *zerfa demê dewamî*. Merdim wexto ke enê wextan ra behs keno û fehm keno ke karî, rayîrî, dersî swb. çende wext girewto.

Enê tewir *zerfê demê dewamî*, bi hetkarêya edatan, bestoxan awan benê, yan zî sey gruba çekuyan yenê û wextî çende ramito nîşan danê.

Çekuyê ke hîna zaf zerfa demê dewamî de yenê şuxulnayîş enê yê: *A şewe ra dima, aşme de rey, çend rey, çend rocî, nika ra heta meşte, epey wext, hamnanan, hêdî hêdî/ yewaş yewaş/giran giran/pede pede, her aşme, her dem/her wext/her çax/her zeman, her deqa, her hewte, her roc, her roc, her saete, her sanîya, her serre, heta teştreyî, hewte de rey, hul û game, nimac ra heta şan de, nimacan/şewrayan/şewdiran, payîzan, rew rew, reyna/newe ra/heyra/ancî, roc bi roc, rocan ra yew roc, saete de rey, serrane, serre bi serre, şanan, tim, vizêr ra heta ewro, weseran, xeylê wext, zimistanan ûsb.*

Feqaţ hukmê Qur'anî baqî teman

We him baqî bo ko **heyânî qiyam**¹²⁷

Qicey xwi ra heta bi pîl, qalî k' yi di ti vanî vîl

Wi yew dar a, peyxembêr gîl, biwan mewlîd peyxemberî¹²⁸

Merdimîn mereq mekir, ko siba bidîyo

Çewî dîyo, **heta peynî roj** awan d' mendo?¹²⁹

Vêrsi **tımtım** şına yena wahar xu dım ra gêrena

Ge bena vin ge êsena çırrê wahar nêresena¹³⁰

---

¹²⁷ Zîlan, e. e., r. 144.

¹²⁸ Mela Mehemed Elîyê Hunî, e. e., r. 39.

¹²⁹ W. K. Merdimîn, e. e., r. 18.

¹³⁰ Mela Aziz Beki, e. e., r. 30.

Ma do **hetanî payîzî** xo rê çadire de bimanin, belkî ma bieşkin **heta o wext** xo rê qulêk ban zî virazin.¹³¹

Destê şewe, hetanî ke şodir bî zelal vewre kerd piro vare û kam û silamî birnayî.¹³²

Hamnan heta payîz, vaş, hêga çînitêne, antêne û her het ra amadeyîya zimistanî kerdêne.¹³³

Hetanî wisarî ma a dewe de mendî¹³⁴

Mî a vîsta de waştêne ke awiranê to de **heta peynîye** bimanî.¹³⁵

Zimistûn qedîyen hetûn adar tekê tûişkî nimûnena, pîyirê tûişkûn miren.¹³⁶

Kam ke herey bimendêne, **hetanî peroj** vêşan mendêne.¹³⁷

Cemê şanî nêşonê çere, **peroj ra hetanî lêlê şanî,** danê pêro.¹³⁸

Eno tofan di **roc bi roc** mêrdimî mirenê.¹³⁹

Cenîya sewldeştênî **her wext** warway a.¹⁴⁰

---

¹³¹ Lezgîn, *Binê Dara Valêre de*, e. e., r. 40.

¹³² Gunduz, *Hikayeyê Koyê Bîngolî*, e. e., r. 35.

¹³³ Dilawer, e. e., r. 23.

¹³⁴ Zengelan, e. e., r. 71.

¹³⁵ Topaç, e. e., r. 16.

¹³⁶ Bor, e. e., r. 48.

¹³⁷ Asmîn, e. e., r. 8.

¹³⁸ Caşad, e. e., r. 13.

¹³⁹ Laçîn, e. e., r. 11.

¹⁴⁰ Vateyê Verênan

1.4.2.1.3. Zerfa Demê Dibareyî

Çekuyê ke mana wextî de yenê şuxulnayîş û enê çekuyî cumle de di rey pêsero vacîyenê û dîqat ancenê çekuyan ser, înan ra vanê *zerfa demê dibareyî*.

Çekuyê ke hîna zaf zerfa demê dibareyî de yenê şuxulnayîş enê yê: *Ancîya, ge-ge, timûtîm, rew-rew, newe-newe, rey-rey, yewna rey, hema-hema ûsb.*

Tim eno fikr û meram bî hergo hew,
‘Xeyrê yê yew çî çinê bî, **roc û şew**.¹⁴¹

Feqîran rê havilê camêrdî çine bo,
Tim û tim, wa mîyanî zengînan d’ bimana¹⁴²

Dewlet **aşme ra aşme** tay peran dana ma.¹⁴³

Merdimî **ge-ge** xo çarnayêne û binê çimî ra qayîtê Emîna kerdêne.¹⁴⁴

Ge-ge ez vana qey pire-pire pirpirokan a verê çimanê mi de, la a game awirê mi zî seke qefes de bê, wina bêçare manenê.¹⁴⁵

Ap Heyderî soba kerdîbî bi ci labelê soba hena **newe-newe** du kerdêne.¹⁴⁶

Sîya girê da, kesî de asan-asan qesey nêkerdêne, **roj bi roj** helîyayêne.¹⁴⁷

Emika mi **rew-rew** ameyêne keyeyê ma.¹⁴⁸

---

¹⁴¹ Ehmedê Xasî, e. e., r. 45.

¹⁴² W. K. Merdimîn, e. e., r. 55.

¹⁴³ Zengelan, e. e., r. 15.

¹⁴⁴ Topaç, e. e., r. 33.

¹⁴⁵ Lezgîn, *Binê Dara Valêre de*, e. e., r. 69.

¹⁴⁶ Gunduz, *Hikayeyê Koyê Bîngolî*, e. e., r. 44.

¹⁴⁷ Dilawer, e. e., r. 14.

¹⁴⁸ Canşad, e. e., r. 38.

Domanî **roz ve roz** virajînê, benê rindekî.¹⁴⁹

Mewlid di zî wexto ki firaqan anê pêser, enî firaqan mîyan di kewçikî **timûtim** vînî benê.¹⁵⁰

1.4.2.2. Zerfa Het û Cayî

Eno babet de Pamukçuyî nameyê *zerfa het û cayî* "Halldarên Cayan"¹⁵¹, Gultekînî "Hevalkarêy Cay û Vercay"¹⁵², Ekinci "Belikerê Cay"¹⁵³, Lezgînî "Zerfa Het û Cayî"¹⁵⁴ û Verojî zî "Zerfê Cayî û Hetî"¹⁵⁵ şuxulnayo.

Enê tewir zerfî eşkera kenê ke kar û gure kamca de, ver bi kamca, kamcîn polî ser de beno û goreyê înan karan bisînor kenê. "Nê hevalkarîy, ca û verçayê karî, cayo ke kar te de ameyo kerdiş û varê ey danê zanayîş."¹⁵⁶

Semedê vînayîşê *zerfa het û cayî* barkerdeyê karî ra enê persî persîyenê: kamca de, kotî/kura/ça ra, kam cin hetî ser, ver bi kam cin polî ser...

Çekuyê ke hîna zaf *zerfa het û cayî* de yenê şuxulnayîş enê yê: *A per ra, acêr ra, acor ra, aver, banî ser, beyntar/nabîn ra, bin de, bover, ca de, çep ra, çoşme/dorûdormare ra, dima, dûrî ra, her ca/heme ca, kinar, kişte ser, kura/ça/kotî ra, lewe/hete de, mîyan, naşta û daşta, nêzdî ra, nopol û dopol, orte de, pêser o, peynî ra, peyser/tepa/apey, raşt ra, ser de, ser û bin ra, teber de, têduşt/vera yewbîne ra, tîya/ûta/îta/weyta, uca/ûra/weyra/wuza, ver bi mekteb, ver bi cêr, ver bi cor, ver bi dewe, vera cêr ra, vernî ra, yewna ca, sereyîye, binênîye, verenîye, peynîye, corênîye, norî, rîyo bîn, cayo bîn, zere de, swb.*

---

¹⁴⁹ Aldatmaz, *Sanikanê Mamekî ra*, e. e., r. 14.

¹⁵⁰ Laçîn, e. e., r. 11.

¹⁵¹ Pamukçu, e. e., r. 150.

¹⁵² Gultekîn, e. e., r. 73.

¹⁵³ Ekinci, e. e., r. 127.

¹⁵⁴ Lezgîn, *Dersê Ziwani*, e. e., r. 49.

¹⁵⁵ Veroj, e. e., r. 244.

¹⁵⁶ Gultekîn, e. e., r. 73.

Medîna ra yi kewt rahar, sukey Qudusî d' amey war
Qusus ra wi vêca **dîyar**, peyxembêr ma vêca **Mîrac**¹⁵⁷

Badê ma daristan de **qayme** ginayî pê dima, şîyî kela ser.¹⁵⁸

Ez hewîna şîya **qayme**, wexto ke mi dîy şima ha kay kenî.¹⁵⁹

Wexto ke nêkewtê mîyanê meydanî, çilkê areqî sey libanê mircanan tehta
çareyê eya ke nika verardkî çiqirê xorînî sey xetanê cite pira kaş bîyê ra, **veracêr**
çilkayne.¹⁶⁰

Û destûn xwu feriknen, **nata şin weta** yen.¹⁶¹

Luyi altunî ana koşedê qine'ti ro **acêr** kena ew qine'ti fînena poldê xwu şona
kê paşay.¹⁶²

Dima sereyê xo **nata-bota** şana ra û xo bi xo vat "Merdim nêvano ke del ê?"¹⁶³

Verê eya de hem **nohet û ohetî ser ra** ewnîyayêne xo ra, hem zî aye de
qisey kerdêne.¹⁶⁴

Erebeyê ma ver bi çarşuyê kanî **acor şî**.¹⁶⁵

Yê bînî zî kewenê roqilaya girde û erzîyênê **teber**.¹⁶⁶

---

¹⁵⁷ Mela Mehemed Eliyê Hunî, e. e., r. 44.

¹⁵⁸ Zengelan, e. e., r. 22.

¹⁵⁹ E. e., r. 54.

¹⁶⁰ Lezgîn, *Binê Dara Valêre de*, e. e., r. 14.

¹⁶¹ Bor, e. e., r. 42.

¹⁶² Laçîn, e. e., r. 80.

¹⁶³ Topaç, e. e., r. 17.

¹⁶⁴ Canşad, e. e., r. 54.

¹⁶⁵ Komîsyon, *Kurdî (Zazakî) - 7.*, e. e., r. 75.

¹⁶⁶ E. e., r. 50.

Demo ke dora ma amey, ma panc bîletî herînay, kewtîy **zere** û cayê xo de roniştîy.¹⁶⁷

1.4.2.3. Zerfa Persî

Semedê zerfa persî rê zî yew name hetê ziwanşinasanê Kirdkî ra nêameyo şuxulnayîş. Înan ra Gultekînî çekuyê "Hevalkarêy Persî"¹⁶⁸, Ekinci "Belikerê Persî"¹⁶⁹, Lezgînî "Zerfa Persî"¹⁷⁰ û Verojî zî "Zerfa Texmîn û Persî"¹⁷¹ şuxulyayo.

Zerfa persî, karan hetê manaya persan ra eşkera kenê û ekserî vernîya barkerdeyê karan de ca gênê. "Nê hevalkarîy, persê hevalkaranê seyînî, demî, hûmarî û êy bînan kenê."¹⁷² Çekuyê ke cumle de manaya persî de şuxulyenî, enê yê: *qey, key, çira, çi hewa, çitur, çay, çende, bi çi, çay, çend, çi, çi hewa/senî hewa, çî rê/çi ra, çi tur, çi wext/çi dem, çiqas, gelo, hende kamî, kam der, kamca, kamcîn, kamcîn hetî ra, kamî, kamî de, kamî ra, kamik polî ser de, key, kotî/kura/ça ra, ma, qandê çiçî, qey, se ra, senî, çi úsb.*

Va "De şore, ya Muhemmed hem emîn!"

Va, "**Çira** nînê birawo nazenîn?"¹⁷³

Ma hîn îta d'Ye'qûb ca verd, yeew karwanî Yûsuf vet berd,

Resna Misir hey veyn **se** kerd, hey veyn Yûsufî Ken'anî.¹⁷⁴

Wendiş çin o, nûştiş çin o nê ke qalkerdiş

Hewn û xeyalan a wet şima rê hîn **çi** wend?¹⁷⁵

---

¹⁶⁷ E. e., r. 94.

¹⁶⁸ Gultekîn, e. e., r. 74.

¹⁶⁹ Ekinci, e. e., r. 128.

¹⁷⁰ Lezgîn, *Dersê Ziwani*, e. e., r. 49.

¹⁷¹ Veroj, e. e., r. 250.

¹⁷² Gultekîn, e. e., r. 74.

¹⁷³ Ehmedê Xasî, e. e., r. 23.

¹⁷⁴ Mela Mehemed Elîyê Hunî, e. e., r. 59.

¹⁷⁵ W. K. Merdimîn, e. e., r. 7.

Mi xo bi xo va, hela hela, qay **se** bîyo nê mîlçikan, **kure** mendî?¹⁷⁶

Çira nêşîyî keyeyê cîranan?¹⁷⁷

Wexto ke nîşena ro werd biwero, **qey** berbena? **Çi** êno vîra aye berbena? No berbayîş heta **kotî** şoro?¹⁷⁸

Hetanî ewro mekteb nêveşna, naye ra tepîya **qey** biveşnerê?¹⁷⁹

“Lawo ez to rê Xarpêt de **çi** bigêrî?”¹⁸⁰

Ximizkarî şonê ti ra wanê "Lîya xorto, ti **qey** ûta dişmîş benê, **qey** ti ûta vindertî ti **qey** nînê veyve?"¹⁸¹

Pasayê mi, ez ke ayê to rê bîyarî war, ti **çik** dana mi?¹⁸²

1.4.2.4. Zerfa Tayîye û Zafîye

Ena tewir zerfe de Pamukçuyî nameyê *zerfa tayîye û zafîye* "Halldarên Vêşane u Kêmaney"¹⁸³, Gultekînî nameyê "Havelkarêy Çendeyî"¹⁸⁴, Ekinci "Belikerê Zafîye-Senkiye"¹⁸⁵, Lezgînî nameyê Zerfa Çendenîye"¹⁸⁶, Verojî zî nameyê "Zerfê Vêşaneyê û Kêmaneye"¹⁸⁷ şuxulnayo.

---

¹⁷⁶ Zengelan, e. e., r. 38.

¹⁷⁷ Dilawer, e. e., r. 29.

¹⁷⁸ Asmîn, e. e., r. 15.

¹⁷⁹ Gunduz, *Hikayeyê Koyê Bîngolî*, e. e., r. 13.

¹⁸⁰ Canşad, e. e., r. 29.

¹⁸¹ Laçîn, e. e., r. 27.

¹⁸² Aldatmaz, *Sanikanê Mamekî ra*, e. e., r. 11.

¹⁸³ Pamukçu, e. e., r. 156.

¹⁸⁴ Gultekîn, e. e., r. 74.

¹⁸⁵ Ekinci, e. e., r. 128.

¹⁸⁶ Lezgîn, *Dersê Ziwani*, e. e., r. 49.

¹⁸⁷ Veroj, e. e., r. 249.

Enê tewir zerfî, kar, sifet û zerfanê bînan reyde bêrê şuxulnayîş, zafîye, tayîye, mîqtar û dereca înan ma rê eşkera kenê. "Manaya karî hetê mîqdarî ra, yanî zafî û tayîya karî dîyar kenê."¹⁸⁸

Seba vînayîşê *zerfa tayîye û zafîye* barkerdeyê cumleyê karî ra enê persî persîyenê: *çende, çiqas...*

Çekuyê ke hîna zaf *zerfa tayîye û zafîye* de yenê şuxulnayîş enê yê: *Ancax, bes, bîtim, çende, çer-panç, çiqas, da-des, gelekî/vêşî/zêde/pirr, hebê, hende, hende yew banî, herçî, kemî, kertêk, kirtik, lete, mirdî, nêmanêm, parçe, pêro, qenehete, seranser, tay/tikî/biney/şinik, tayêr, tewr tay, tewr zaf, teyna, xişin/gird, yew bi yew, yew citêr, yew kîlo, yew pircine, yew welçege, zaf/bol/xeylê, zafêr, rewna swb.*

Tarî w' zûlmat **çend** zêd bo, çila **hend** şewq dana

La, bêhêvîyê tayê merdiman çine bînî.

Vêşanê **çi qas** zêd bo, werd zî **hend** weş beno

Werrekna, taîfey' vêşanan çine bînî.¹⁸⁹

Bi heya û edeb dî, zey keyneka çardesî,

Xura **bol** şermayayê, nê kerdê veng û hesî.¹⁹⁰

Nêzdî yew saetê ma uca ronîşte mendî.¹⁹¹

Sereyê mi **binekî** berz bi, mîlçike mi ra rind asaynî.¹⁹²

Wexto ke merdim dekewt mîyanê çamurî, **çiqas** bilebitîyo **hende** tede maneno.¹⁹³

---

¹⁸⁸ Lezgîn, *Dersê Ziwanî*, e. e., r. 49.

¹⁸⁹ W. K. Merdimîn, e. e., r. 33.

¹⁹⁰ Milla Cîmayo Babij, e. e., r. 10.

¹⁹¹ Zengelan, e. e., r. 83.

¹⁹² E. e., r. 39.

¹⁹³ Lezgîn, *Binê Dara Valêre de*, e. e., r. 50.

Ez nê merdimî **rewna** yo şinasnena¹⁹⁴

No ardimê wayanê aye barê înan **xeylê** kerdêne sivik.¹⁹⁵

Her di pîyeçekûn xwu vurnên, cinîyek **zaf** bena şa.¹⁹⁶

Leyli wexto ki birayê xwu veynena ew **zav-zav** şermiza bena.¹⁹⁷

1.4.2.4.1. Zerfa Têduştîye

Kitabê ke derheqê gramerê Zazakî de nusyayî û eno mewzû nêgirewto dest. Karan rê manaya têduştîye danê çekuyan ra vanê *zerfa têduştîye*. Zerfa têduştîye, bi edatanê *sey*, *hezey*, *heway*, *zey* ûsb. awan bena. Semedê vînayîşê zerfa têduştîye barkerdeyê karî ra persê çende persîyeno.

Dar û ber **pêro te dir** bermay bi hal,
Hem çîqa heywanî der sehl û cihal.¹⁹⁸

Heçî ferzê ‘eyn o, ti **sey nîn** bîzan
Ki sey gusl û pancê nimaj ti bîzan¹⁹⁹

Amrî vat, mi pîyê to, hes kerdê **zey birarî**.
Ez do to senî bikşa, senî bida zerarî²⁰⁰

Ma pê Ka’bi **piyêr piya** bên şa ma pê Qur’on **piyêr piya** bên şa

---

¹⁹⁴ E.. e., r. 8.

¹⁹⁵ Dilawer, e. e., r. 33.

¹⁹⁶ Bor, e. e., r. 25.

¹⁹⁷ Laçîn, e. e., r. 17.

¹⁹⁸ Ehmedê Xasî, e. e., r. 37.

¹⁹⁹ Zilan, e. e., r. 173.

²⁰⁰ Milla Cimayo Babij, e. e., r. 59.

Eg ma yo ruej Qur'on caverd her çi ma ser ben padişah²⁰¹

Eke ti bikewtêne dame, ti zî ka **sey mi** destê seydwanan de bibîyêne tajî!²⁰²

Wextê mexel û nîşorî de yena naye ser û **sey dele** lawena.²⁰³

Vengê dengbejan, tukê serê însanî kerdêne gij û zereyê însanî **sey vewra wisarî** helenayêne.²⁰⁴

O zî **sey hemê wendekaran** şîyêne mekteb û amayêne.²⁰⁵

Dadîyê yi vûna "Lawê m, kûm qalê feqîrûn **sey ma** ken?"²⁰⁶

Quling zî **eynî sey koçerî** şono koyan yeno ew heywanan 'ebur keno.²⁰⁷

1.4.2.4.2. Zerfa Serênîye

Kitabê ke derheqê gramerê Zazakî de nusyayî û eno mewzû hema nêgirewto dest. Çekuya daha, hîna, dahîna, hema û kertê “-êr” manaya zerfa serênîye danê, vernîya çekuyanê zerfî de yenê û dereca zerfe hema vêşî kenê yan zî manaya têvernayîşî danê. Seba vînayîşê zerfa serênîye barkerdeyê karî ra persê çende persîyeno.

Çekuyê ke zerfa serênîye de yenê şuxulnayîş enê yê: *Hîna/hema/daha, zafêr, tayêr, vêşêr, kemîyêr, bi zafî, bi tayî, ekserî*

---

²⁰¹ Mela Aziz Beki, e. e., r. 78.

²⁰² Lezgîn, *Binê Dara Valêre de*, e. e., r. 51.

²⁰³ Canşad, e. e., 13.

²⁰⁴ Gunduz, *Hikayeyê Koyê Bîngolî*, e. e., r. 72.

²⁰⁵ Dilawer, e. e., r. 56.

²⁰⁶ Bor, e. e., r. 21.

²⁰⁷ Laçîn, e. e., r. 15.

Alişkê to sûrî bîybi, dest û rîyê to **hinîya** germin bîybi.²⁰⁸

Gelo boya domanîya mi **hîna** vayê to de boy dana?²⁰⁹

Çi esto ke nê çimî her şono **hîna zîyadêr** mi oncenê xo.²¹⁰

Domanan ke rind keyfê xo girewt, **hena** newe vatişê xo virna ya.²¹¹

Rehet nêbî, ewladê înan o ke **zafêr** cira hes kerdêne, qîymet dayêne ci, ê caverdaybî û şîbî kewtîbî virana merdene.²¹²

Maya Zerîfa û wayê aye zî se ke rewşa Zerîfa pêhesîyayî **hema** nêvînetî û ameyî.²¹³

Mi **hema** newe tirşî ronaya ew **hema** tirşî nêbîya.²¹⁴

Seba na hetkarîya şima ya lezkanî, destê Hesenî do **rewêr** weş bibo.²¹⁵

Rewşa Sekîna mi ra **giranêr** bîye, yê aye aqilê ayê kî tey şîbî.²¹⁶

Ma ena persa tewr peyine qet nêcebnayê, eke ma biwanê û nêaçarnê alfabayê latînkî **hîna zaf weş** bîyênî.

Enê fikirê roc ra roc mi de **hîna zaf vêşî** benê.

---

²⁰⁸ Zengelan, e. e., r. 31.

²⁰⁹ Topaç, e. e., r. 38.

²¹⁰ Asmîn, e. e., r. 64.

²¹¹ Gunduz, *Hikayeyê Koyê Bingolî*, e. e., r. 14.

²¹² Dilawer, e. e., r. 67.

²¹³ E. e., r. 30.

²¹⁴ Laçîn, e. e., r. 38.

²¹⁵ Komîsyon, *Kurdî (Zazakî) - 7.*, e. e., r. 43.

²¹⁶ Nadîre Gûntaş Aldatmaz, *Pîyê Mi Kemanne Cinitêne*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2012. r. 32.

1.4.2.4.3. Zerfa Tewr Serênîye

Çekuya tewr'î (en) manaya zerfa tewr serênîye dana û vernîya çekuyanê karî de, sifetî de û zerfî de yena. Derecaya cumleyê karî tewr vêşî kena. Seba vînayîşê zerfa serênîye barkerdeyê karî ra persê çende (çiqas) persîyeno. Çekuyî enê yê: *en/tewr...*

Eşq **tewr zaf** uca ra hes keno.²¹⁷

Mêrdeyê aye **tewr zaf** dayêne rîyê aye ro.²¹⁸

Pîyê înan kar û gureyî de **tewr zaf** Jîhat xebetnayêne.²¹⁹

Axa **tewr rewna** hayrê bi ey bî labelê qet xo nêne pira.²²⁰

O ke **tewr zêde** keyf keno kî pîyê zamayî yo.²²¹

Goreyê mi **tewr rind** ma goge kay keme.²²²

Qifle **tewr peynî** di bonder beno ke qey Gêl di mêrdim nêmerdo.²²³

O mi ra **tewr zaf** hes keno û zî ey ra **tewr zaf** hes kena.

Awa berajî zaf kewta medresaya ke **tewr verê** virazîyaya, a bi xo vecîyaya teber.

Eno ders zî dersê weçînayîşî yo û **tewr çetin** zî eno aseno.

---

²¹⁷ Topaç, e. e., r. 14.

²¹⁸ E. e., r. 56.

²¹⁹ Dilawer, e. e., r. 55.

²²⁰ Gunduz, *Hikayeyê Koyê Bingolî*, e. e., r. 45.

²²¹ Asmîn, e. e., r. 32.

²²² E. e., r. 22.

²²³ Laçîn, e. e., r. 12.

1.4.2.5. Zerfa Wazîyetî

Eno mewzû de nameyê zerfa wazîyetî Pamukçuyî "Halldarên Halan"²²⁴, Gultekînî "Hevalkarê Senîyî"²²⁵, Ekinci "Belikerê Halî"²²⁶, Lezgînî "Zerfa Rewşe"²²⁷ û Verojî zî "Zerfê Rewşe"²²⁸ şuxulnayo.

Enê tewir zerfî nawnenê ke kar senî hewa de beno û çî wazîyet de yo û înan eşkera keno. "Nê bêj zerfî, wextê kerden û bîyayena karî de hal û senî bîyayena kerdox, tamamker û sewbî zerfan dîyar kenê."²²⁹ Semedê vînayîşê zerfa wazîyetî barkerdeyê karî ra enê persî persîyenê: senî, çî wazîyet de, çî hewa de, çî şekl de...

Çekuyê ke hîna zaf zerfa wazîyetî de yenê şuxulnayîş enê yê: *Asan/rehet, b/h/erey, baş/hewl/weş/rind/xasek, bêar, bêedeb, bêguman/bêşik, bêhemd, belka, bêmelîfet/bêterbîye, bêveng, bêvengîye, bi dizdî, bi nimitkî, bi qîrî û berî, bîlasebeb, biwazê, cêracor, coka, çetin/zor, derganeyê, dima/bedî, dostî, enwa/wina, eşkera, feknûr, game bi game, hêdî-hêdî, kêmi, keyfweş, leze, limin/qilêrin, neheqî, nişka ver ra, pak, pede-pede/ver a ver, pêdima/têdima, perderpey, pêt, peykankî, peynî/axîr, pîya, qefelîyaye/a/betilyaye/a, qestî, qor bi qor, qulte bi qulte/gepe bi gepe, raşt, rewarew, rêz bi rêz, rût- rûpal/zit bane, rût/bane, s/zewbîna, semedê/seba/qeybê, serqot, sist, verên/sifte, vêşî, vuk û veng/tip û tal, werekna/keşka, weşî û nêweşî, xelet/şaş, xet-xet, xêx-xêx, xirab, xirabîye, xora, zerrteng, zerrweş swb.*

Pêro pîya şî yew tera nêbî kemî,

Labelê hafiz bî Rebbê 'alemî.²³⁰

Hezretî Siddîqî vato yew kelam,

Baş bizanê, pê bigîrê xas û 'am.²³¹

---

²²⁴ Pamukçu, e. e., r. 146.

²²⁵ Gultekîn, e. e., r. 71.

²²⁶ Ekinci, e. e., r. 125.

²²⁷ Lezgîn, *Dersê Ziwani*, e. e., r. 49.

²²⁸ Veroj, e. e., r. 251.

²²⁹ E. e., r. 251.

²³⁰ Ehmedê Xasî, e. e., r. 33.

²³¹ E. e., r. 15.

Merheba kanê şefa'at merheba
Ti **bi xeyr** amey to rê se merheba²³²

We kutubîhî ê hîrên zî heman
Bi qelben înan ki **bi fek zî** biwan²³³

Verê vatişî, qalanê xo **hol** bisence!
Tîr tîrkem ra vecya, agêrayiş nêbeno.²³⁴

Me'na barî biwan **rind** vên, ti vîn se kerd 'erd û asmên
Ti vîn senî mehkema bên, peyxembêr ma vêca Mîrac²³⁵

Kurê 'ard ho **serxueş** gêren inson piyêr ho **bêhiş** gêren
Wahar quwêt **bêçari** wen zulm zindonon nêvînen²³⁶

Hewzênda gird viraştîn, pir kerdîn bi rehmetî.
Kafirî nê girwî rê, şaş mendîn bi hayretî²³⁷

Varena şîliye ra dima dewijî êdî **bêters** ciwîyayêne.²³⁸

Mi rê **zaf weş** asaynî şaristan, şaristan de bîna û heykelî no honikê serê sibayî
de.²³⁹

---

²³² Osman Esad Efendî Muftiyê Suregê, e. e., r. 50.

²³³ Zîlan, e. e., r. 136.

²³⁴ W. K. Merdimîn, e. e., r. 20.

²³⁵ Mela Mehemed Elîyê Hunî, e. e., r. 41.

²³⁶ Mela Aziz Beki, e. e., r. 44.

²³⁷ Milla Cimayo Babij, e. e., r. 45.

²³⁸ Dilawer, e. e., r. 20.

²³⁹ Zengelan, e. e., r. 25.

Şaristano ke ez ameya de zerrîya kesî sêneyê sewbîna kesan de wina **asan-
asan** bêerzena.²⁴⁰

Dewijî ke tayê qarîyay, mûnaqaşa bîye giran hama reyna doçikê mesela
kerdêne bi xo dest û cewabê dewijan **derg û dila** dayêne.²⁴¹

Gawûn her rûej sêr sibay **têşûn vêşûn** şin gayûn di û şûnd ra şûnd **vêşûn** yen
keye.²⁴²

1.4.2.5.1. Zerfa Qetîyîye

Çekuyê ke manaya qetî de yenê şuxulnayîş cumle de tesîrê barkerdeyê karî
kenê. Yew kar beno yan zî nêbeno û qetî yew hewa de eşkera kenê çekuyan ra vanê
zerfa qetîyîye. Çekuyê ke zerfa qetîyîye de yenê şuxulnayîş enê yê: *Bêşik, caran,
çirey, çi beno wa bibo, kesîn, muheqeq, qetîyen, qet, hêç, ûsb.*

Hemd û şukrê to eda **qet** nêbenê,
Ma ser a Rebbî, ti zanê, vînenê.²⁴³

Muxalifetûn li'l-ḥewadîş heman
Bi yew çî **qe** nêmaneno ti bîzan²⁴⁴

Baw û pîrikanê ma serfîrazî **qet** nêdî
La, wesîyet' yin tepiştîş ca nêverdîyeno.²⁴⁵

Ye'qûb va “Yîn Yusuf birna, la qey pirên yi nîdirna?”
Va “Eqil mi **qet** nîbirna”, hey veyn Yûsufî Ken'anî.²⁴⁶

---

²⁴⁰ Topaç, e. e., r. 68.

²⁴¹ Gunduz, *Hikayeyê Koyê Bingolî*, e. e., r. 68.

²⁴² Bor, e. e., r. 38.

²⁴³ Ehmedê Xasî, e. e., r. 11.

²⁴⁴ Zilan, e. e., r. 137.

²⁴⁵ W. K. Merdimîn, e. e., r. 27.

²⁴⁶ Mela Mehemed Elîyê Hunî, e. e., r. 58.

Kokê kakikandê ci, resayê Îsmailî.

May merd, o şeşserre bi, pîyê xu zî **qet** nêdî.²⁴⁷

Nê însanî pêro mi hewîna **çiray** têhet nêdîynî.²⁴⁸

Cuzzom kultur Awrupa yo niweş ir **qet** nêben şifa

Kufr û bawêri zê cê gên tu yo derd ir nêben dewa²⁴⁹

Rengê aye vurîyayêne lê gureyo ke aye kerdêne **qet** nevirîyayêne.²⁵⁰

Ap Sabadîn cayê xo de bîbî kemere **qet** nêlewîyayêne.²⁵¹

Ena loqonta **çiray** nêşuxulyaynî û ena loqonta ma şî yemekê (werdê) ca werd
ma mird nêbî.²⁵²

1.4.2.5.2. Zerfa Newekerdişê Mana

Çekuyê heyra (newe ra/reyna/oncîna) kamcîn cumle de ca gênê û cumleyê barkerdeyî bi manaya newekerdişî eşkera kenê, înan ra zerfa manaya newekerdişî vacîyeno. *Gilangin, newe ra, heyra, reyna, yena rey, hul û game ûsb.*

Welakîn **gilana** ko ‘ewde bibî

Bi emrê Homay ê ko ‘ewde bibî²⁵³

---

²⁴⁷ Milla Cimayo Babij, e. e., r. 9.

²⁴⁸ Zengelan, e. e., r. 50.

²⁴⁹ Mela Aziz Beki, e. e., r. 44.

²⁵⁰ Asmîn, e. e., r. 5.

²⁵¹ Gunduz, *Hikayeyê Koyê Bîngolî*, e. e., r. 44.

²⁵² Laçîn, e. e., r. 55.

²⁵³ Zilan, e. e., r. 159.

Înan **finâ** înkâr kerd, mendîn bi hemaqatî
Va, sîhrê to tesîr kerd, şi resa semawatî²⁵⁴

Gueştarî k' ez tu r' vaj **heyra**, Mekke ra şi Tûrî Sîna
Uca ra zî şi Medîna, peyxembêr ma vêca Mîrac²⁵⁵

Şewna zî **reyna** ame kewt binê lihêfê mi.²⁵⁶

Zilfe çimî **ancî** kerdî pirê hesiran û va.²⁵⁷

Persê ke merdene ser o pers kerdêne ancîna **ancîna** amay aqilê ey.²⁵⁸

Ancîya şîyayêne kewtêne bi cile.²⁵⁹

“Xizir bo ti seke **reyna** bida piro, ti vîna ez se kena!”²⁶⁰

Reyna sona kole dosena, sit ana kena binê sepetî.²⁶¹

Keyna xwu **newe ra** bido enî mêrdekê zengînî.²⁶²

---

²⁵⁴ Milla Cimayo Babij, e. e., r. 25.

²⁵⁵ Mela Mehemed Elîyê Hunî, e. e., r. 44.

²⁵⁶ Lezgîn, *Binê Dara Valêre de*, e. e., r. 49.

²⁵⁷ Topaç, e. e., r. 43.

²⁵⁸ Dilawer, e. e., r. 37.

²⁵⁹ Gunduz, *Hikayeyê Koyê Bîngolî*, e. e., r. 62.

²⁶⁰ Canşad, e. e., r. 25.

²⁶¹ Aldatmaz, *Sanikanê Mamekî ra*, e. e., r. 24.

²⁶² Laçîn, e. e., r. 28.

1.5. Temamkerê Zerfe

Manaya barkerdeyê karî hetê wextî ra, hetê mîqtarî ra, hetê wazîyetî ra, hetê sebebî ra, hetê hecetî ra ûsb. tamam kenê, çekuyî û grubanê çekuyan ra vanê *temamkerê zerfe*. "Ma verê eşkenî ke eşkera bikerî, vateyê tamamkarê cayî (dolaylı tümleç) û tamamkarê zerfe zî beyntarê ziwanşinasan de cîya-cîya giriyayo dest. Enê cîya girewtişê vateyî zî xo mîyan de zî bedelnaye nawnîyenê. Eno vate ge-ge tamamkarê cayî (dolaylı tümleç) ge-ge zî objeyê peyroyî (dolaylı nesne) yeno şuxulnayîş, xebate de pêro zereyê xo de ameyî tasnîfkerdiş, wext û cayî nîşan danê: ancax hetê awanî ra kertê wazîyetê gêno, manaya şekl ra têngêrayîş esto, eno sebeb ra zî tamamkarê cayî, tamamkarê zerfe hesimiyeno."²⁶³

Yew cumle de semedê vînayîşê tamamkerê zerfe barkerdeyê karî ra enê persî persîyenê: *Key, çend, senî, ça, bi çî, qey, çîrê ûsb.*

Cumle, yew fikrî, yew hîsî, yew têngêrayîşî û yew waştîşî nîşan danê, çekuye ra yan zî qifleyê çekuyan ra vacîyeno.

Cumle bi unsur (öge), bi tamamkeran (tümleç) yeno raşte û yew cumle de tewr muhîm unsurî kerdox û barkerde yî. Eke enê di unsurî bibê û yew cumle awan beno.

Unsur, nînan ra cîya zî sewbî tamamkarî estî. Enê tamamkarî zî hetkarê unsuran î. "Temamkar, cumle de çîyo ke manaya barkerdeyî tamam keno, wazîyetê ey eşkera keno unsur o."²⁶⁴

Yew cumle de unsurê zerfî her wext hetkarê tamamker î. Zazakî de yew cumle de unsurî û tamamkerî senî rêz benê, înan ser o se ke ma zanê, yew xebata pîle çin a.

Ma cor de zerfî hetê mana ra û hetê awanî ra yew bi yew girewtî dest. Enê zerfê ke zereyê cumleyî de yenê şuxulnayîş, pêro *temamkerê zerfe* de yenê şuxulnayîş yan zî nînan şuxulnayîş ma înan ser o nêvindertî.

---

²⁶³ Pelin Kocapinar, *Cümle Yapısında Yüklemin Anlamını Sınırlayan Zarf Tümleçleri ve Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı (Yeni Türk Dili) Anabilim Dalı, Ankara 2008, s. 46.

²⁶⁴ Malmîsanij, e. e., r. 283.

Sef bi sef vindertî yê pey de melek,
Bî meheyyer, Ademî va: Ez gerek.²⁶⁵

Bi qay ‘abidî sunnet o her gû hew
Biwazo Ellah ra du’ a **roc û şew**²⁶⁶

Çi hol o ke merdim heddê xo bizano
Gama ke şarme û heya nêker, ca verde²⁶⁷

Merdimo ke, raştî ra **caran** hesnêkeno
Aya mekir, wa mîyanî hewnan d' bimano.²⁶⁸

Hetanî diwêsê şewe ma salon de mendî.²⁶⁹

Gindaya muyan a, **dinya ra cor** vindeta.²⁷⁰ (Mij)

Ver bi şanî hîna ke roj nêşîyo awan, şarê dewa Xoşa şîyêne dîyarê deşte, **uca**
niştêne ro.²⁷¹

Wexto ke şîyêne dewe rayîrî ser o mere û marî **nata-bota** remayêne.²⁷²

Û ha qêrena **nata** şina **weta** yena.²⁷³

Zimistûn qedîyen **hetûn adar** tekê tûişkî nimûnena, pîyirê tûişkûn miren.²⁷⁴

---

²⁶⁵ Ehmedê Xasî, e. e., r. 26.

²⁶⁶ Zilan, e. e., r. 157.

²⁶⁷ W. K. Merdimîn, e. e., r. 13.

²⁶⁸ E. e., r. 54.

²⁶⁹ Zengelan, e. e., r. 13.

²⁷⁰ Komîsyon *Kurdî (Zazakî)* - 7., e. e., r. 101.

²⁷¹ Dilawer, e. e., r. 25.

²⁷² E. e., r. 10.

²⁷³ Bor, e. e., r. 42.

²⁷⁴ E. e., r. 48.

Luy kue hol sinaşnena, hetûn seyad yen, ya kuwena dûr û xwu **hol a hol** nimnena.²⁷⁵

Bi qala weşe mar qula xwu ra yeno **teber**²⁷⁶

1.6. Goreyê Tewirê Çekuyan ra Xususîyetê Zerfan

1. Tewirê zerfan zî sey tewiranê sifatan û zamîran name yî û çekuyê ke tewirê zerfan de zereyê cumleyî de yenê şuxulnayîş o wext zerf î. Demo ke çekuyî xoser ameyê şuxulnayîş o wext zî name yî.

2. Awanîya zerfan ra zerfa demî yew cumle de her cayê cumleyî de ca gêna. Hetê awanî ra, ê zerfî bînî zî ekserî nêzdîyê barkerdeyê cumleyê karî de ca gênê û awanîya zerfan tesîrê barkerdeyî kenê.

Ne kesî dîyayo ne kî heşnayo ke **nêmeyê zimistanî** de rayîrî bîyayê ya.²⁷⁷

Goristan sey **baxçeyê gulan** asayêne.²⁷⁸

Peynîye de **destveng** çerexîyayî.²⁷⁹

Merdimo ke tîya ra aseno **sipîloç** aseno.

3. *Zerfa demî*, yew cumle de cayê aye eşkera nîyo, beno ke her cayê cumleyî de ca bigîro. Yew cumle de yew ra zafêr zerfî bêrê şuxulnayîş, ekserî zerfa demî vernîya tewiranê zerfanê bînan de yena şuxulnayîş.

Serê sibayî Kerem û Serwer bi erebe amebîy **vernîya mi**.²⁸⁰

---

²⁷⁵ E. e., r. 51.

²⁷⁶ Vateyê verênan

²⁷⁷ Gunduz, *Hikayeyê Koyê Bingolî*, e. e., r. 21.

²⁷⁸ Topaç, e. e., r. 51.

²⁷⁹ Asmîn, e. e., r. 52.

²⁸⁰ Komîsyon, *Kurdî (Zazakî) - 6.*, e. e., r. 75.

Embaz ez do **ewro** şora suke, şima çîyê vanê, wazenê? **Şande** bi xo ra bîyara.²⁸¹

Halê ey sey morcela yo, a ke **hamnanî** gureyena û **zimistanî** bi keyf wena.²⁸²

4. *Zerfa het û cayî*, tay cumleyan de vernîya barderdeyî de ca gêna û tay cumleyan de zî peynîya barkerdeyî de ca gêna.

Destê mi kiftê to ser o, wina **acêr** ginayî ma nêrdîwanan ra.²⁸³

Vengê kutena berê teberî ra ez tîlê serê xo bîya, **hetê kêberî ser** şîya û mi kêber kerd ra.²⁸⁴

Sereyê menga tebaxê de kermêk mîyanê şitilê firingî, xîyar, kuy û balcanan ra vejîya **teber** û sayêre ro vejîya **cor**.²⁸⁵

Ez kitabana wextê xo de **apey** dana kitabxaneyî.²⁸⁶

5. *Zerfa persî*, çekuyê ke cumle de semedê zerfa persî yenê şuxulnayîş, vernîya barkerdeyî de ca gênê û tesîr rê barkerdeyî kenê.

Çik o? şima **çira** kom bîyê, **çi** wazenê?²⁸⁷

Mîyerik, ti **qey** ûmê? Mîyeşnê şar hê **kûmca**? Ti **qey** ca verdê?²⁸⁸

---

²⁸¹ Dilawer, e. e., r. 74.

²⁸² Aldatmaz, *Pîyê Mi Kemanne Cinitêne*, e. e., r. 18.

²⁸³ Zengelan, e. e., r. 45.

²⁸⁴ Aldatmaz, *Pîyê Mi Kemanne Cinitêne*, e. e., r. 39.

²⁸⁵ Komîsyon, *Kurdî (Zazakî)* - 7., e. e., r. 78.

²⁸⁶ E. e., r. 15.

²⁸⁷ Dilawer, e. e., r. 38.

²⁸⁸ Bor, e. e., r. 22.

Demo ke maya Gulçîne a ê halî de dîye **se** kerd?²⁸⁹

Goreyê Mîhrîbane seba ke merdim ser bikewo ganî masa û odaya ey **senî** bîy?²⁹⁰

6. *Zerfa tayîye û zafîye*, çekuyê ke cumle de semedê *zerfa tayîye û zafîye* yenê şuxulnayîş, vernîya barkerdeyî de ca gênê û tesîr rê barkerdeyî kenê.

Gulçîne dersa sporî de **zaf** vaz daye û ereq da.²⁹¹

Laserî wisarî awa Çemê Sûsî **qat bi qat** zîyade kerdêne.²⁹²

Ez şona cor **tay** manena, ez yena to hetî simzori.²⁹³

7. *Zerfa wazîyetî*, çekuyê ke cumle de semedê *zerfa wazîyetî*, yenê şuxulnayîş, vernîya barkerdeyî de ca gênê û tesîr rê barkerdeyî kenê.

‘Aşq masiwa tu **lez** caverd ‘aşq bawêri xu r’ bîk rehber
Tî bîn ‘aziz wurd cihon id tî **lez** resên dergê Leyla²⁹⁴

Koyê lîsî kelawa sipî naya xo sereyî ser, hemîne berzêr, sey kalêkê zemanan, sey rîsipîyê dewan; zanaye û xemgîn, cor de **mexrûr mexrûr** ewnêno.²⁹⁵

Ez wušta ra, mi xatirê xo waşt **bi zereweşîye** kewta bi rayîr, şîya.²⁹⁶

---

²⁸⁹ Komîsyon, *Kurdî (Zazakî)* - 6., e. e., r. 46.

²⁹⁰ Komîsyon, *Kurdî (Zazakî)* - 7., e. e., r. 12.

²⁹¹ Komîsyon, *Kurdî (Zazakî)* - 6., e. e., r. 45.

²⁹² Dilawer, e. e., r. 20.

²⁹³ Laçîn, e. e., r. 37.

²⁹⁴ Mela Aziz Beki, e. e., r. 34.

²⁹⁵ Lezgîn, *Binê Dara Valêre de*, e. e., r. 10.

²⁹⁶ Aldatmaz, *Pîyê Mi Kemanne Cinitêne*, e. e., r. 49.

II. QISMO DIYIN GOREYÊ RAWEYAN ŞUXULNAYÎŞÊ ZERFAN

2.1. RAWEYÎ

Kok û govdeyanê çekuyanê karan rê kertî ardişî reyde karî goreyê manayan, goreyê deman, goreyê şeklan û goreyê şexsan bedelyenê û înan ra vanî: *rawe*. Raweyî xo mîyan de di cayî benî. *Raweyê xeberan û raweyê waştîşan*.

2.1.1. Raweya Xeberan

Yew kar bîyo, yew kar beno yan zî yew kar do biro kerdiş, înan nîşandayîşan ra vanê *raweya xeberan*. Raweya xeberan, ê karî ke negatîfî, pozîtîfî, întansîtîfî û transîtîfî înan heme gênê zereyê xo. *Zazakî* de hîrê wextî bingehî estî. Demo ameyox, demo nikayên û demo hîra û demo vîyarte. Demo vîyarte newe ra xo mîyan de di cayî beno: *demo vîyarteyo dîyar û demo vîyarteyo nedîyar*. Ma enê deman, hîkayeyê enê deman mana kenê û goreyê kertê antişê karan her wextî rê nimûne danî. Înan ra dima zerfî ke enê deman de yenê şuxulnayîş û ma ê cumleyan çimeyê kitaban ra weçînenê û xebata xo de nawnenê.

Tablo 4: Partîkelî, prekîks û sufiksê raweyê xeberan

raweya xeberan	partîkelî	pr.	k. nikayî	sufiksî
demo ameyox	do/ko/go	bi-		-o, -a, -î/ê
hîkayeya demê ameyoxî	do/ko/go	bi-		-êne/îynî
demo nikayên û demo hîra			-en-/-n-	-o, -a, -î/ê
hîkayeya deman				-êne/îynî
demo vîyarteyo dîyar				-, e, î
demo vîyarteyo nedîyar				-o, -a, -î
hîkayeya demê vîyarteyê nedîyarî				bi, -î, -î

2.1.1.1. Demo Ameyox

Kar wextê qalîkerdişî ra dima, zereyê bîyayeyê wextî ra dima do bêro kerdiş, bêsinor yew wextî, derg bîyaye wextî sinorin keno û dem eşkera beno. Demo ameyox de yew karî rê nîyetkerdişî dano zanayîş. “Demo ameyox, manaya xo na ya ke kar hema nêbîyo, wextê xo tam bellî nîyo la badê vatişî do bibo. No dem zî bi kokê demê nikayênî virazîyeno. La hem bi ardimê partîkelê "do"yî hem bê ardimê nê partîkelî virazîyeno.”²⁹⁷

Demê ameyoxî de cumle eke pozîtîf de saz bibo, barkerdeyê karî prefîksê “bi” gêno. Eke cumle negatîf de saz bibo barkerdeyê karî ra prefîksê “bi” hewaniyeno û cayê ey de manaya negatîfî dano prefîksê “nê” ronîyeno.

Tablo 5: Demo ameyox de antişê karî

mastar	partîkelî	zerfe	prefîksî	sufîksî	nimûne
werdiş	do	meşte	bi-	-a	Ez do meşte biwera. (m)
werdiş	do	meşte	bi-	-î	Ti do meşte biwerî. (n)
werdiş	do	meşte	bi-	-a	Ti do meşte biwera. (m)
werdiş	do	meşte	bi-	-o	O do meşte biwero. (n)
werdiş	do	meşte	bi-	-a	A do meşte biwera. (m)
werdiş	do	meşte	bi-	-ê/î	Ma do meşte biwerê/î. (zf)
werdiş	do	meşte	bi-	-ê/î	Şima do meşte biwerê/î. (zf)
werdiş	do	meşte	bi-	-ê/î	Ê do meşte biwerê/î. (zf)

Gunay ma nika no yo, ti do ma rê **se** kerî?

Necaşî vat, metersên, mi hes kerd Ê rehberî.²⁹⁸

Îslaman xu hadre kerd, qandê lejî û cengî.

Vatên ma do kafiran, bikim **pereng-perengî**²⁹⁹

²⁹⁷ Lezgîn, *Dersê Ziwani*, e. e., r. 107.

²⁹⁸ Milla Cimayo Babij, e. e., r. 20.

²⁹⁹ E. e., r. 51.

Merdimîn mereq mekir, ko **siba** bidîyo
Çewî dîyo, heta peynî roj awan d' mendo?³⁰⁰

Welakîn çeharna ko **vêşî** bibî
Di rojê qiyami tamam heşt bibî³⁰¹

Husênî **o wext** çî bizanîtêne ke o do bikewo zîndan û hewt serrî ney, di qatê
hewt serran ra zafêrî zîndano kor de bimano.³⁰²

Çunke eke her kes bi wesayîtê xo yê taybetî bikewo mîyanê trafikî, hewa do
zaf qilêrin bibo.³⁰³

Ez do **meşte** mektubê binusa.³⁰⁴

Hela şanî ez şîya melîmî ra mi **yew kitab** girewt û mi **seranser eno şan de**
wend û **tay** mend û ez do **meşte** biqedîna.

Yew roc ko biro û qedr û qîmetê zîwanê ma zî ko bivecîyo raşte.

Embazî şîyê çarşû û ko **gamîna** bêrê.

Mi demo ke eno roman qedêna û ez ko **newe ra** biwano.

---

³⁰⁰ W. K. Merdimîn, e. e., r. 18.

³⁰¹ Zilan, e. e., r. 142.

³⁰² Dilawer, e. e., r. 41.

³⁰³ Komîsyon, *Kurdî (Zazakî)* - 7., e. e., r. 27.

³⁰⁴ E. e., r. 66.

2.1.1.1.1. Hîkayeya Demê Ameyoxî

Demo vîrete de vînaye, çîyo ke wazîyeno bikerî derheqê wextê ameyî de yew kar, têkêrayîş yan zî dehkeraya ke wexto nikayên de vacîyena û wexto ameyox de bena. Hîkayeya demê ameyoxî de cumle sey wextê ameyoxî de saz beno. La barkerdeyê cumleyî ra sufiksê zamîran finenê, cayê înan de sufiksê “êne” anê barkerdeyî cumleyî.

Hîkayeya demê ameyoxî de cumleyo ke negatîf de saz beno, barkerdeyê karî ra prefiksê “bi” hewanîyeno û cayê ey de manaya negatîfî dano prefiksê “nê” ronîyeno.

Tablo 6: Hîkayeya demê ameyoxî de antişê karê întansîfî

mastar	partîkelî	zerfe	prefiksî	sufiksî	nimûne
ameyîş	do	meşte	bi-	-êne	Ez do meşte biameyêne. (m)
ameyîş	do	meşte	bi-	-êne	Ti do meşte biameyêne. (m)
ameyîş	do	meşte	bi-	-êne	Ti do meşte biameyêne. (n)
ameyîş	do	meşte	bi-	-êne	A do meşte biameyêne. (m)
ameyîş	do	meşte	bi-	-êne	O do meşte biameyêne. (n)
ameyîş	do	meşte	bi-	-êne	Ma do meşte biameyêne. (zh)
ameyîş	do	meşte	bi-	-êne	Şima do meşte biameyêne. (zh)
ameyîş	do	meşte	bi-	-êne	Ê do meşte biameyêne. (zh)

Tablo 7: Hîkayeya demê ameyoxî de antişê karê transîfî

mastar	partîkelî	zerfe	prefiksî	sufiksî	nimûne
werdiş	do	meşte	bi-	-êne	Mi do meşte biwerdêne. (m)
werdiş	do	meşte	bi-	-êne	To do meşte biwerdêne. (m)
werdiş	do	meşte	bi-	-êne	To do meşte biwerdêne. (n)
werdiş	do	meşte	bi-	-êne	A do meşte biwerdêne. (m)
werdiş	do	meşte	bi-	-êne	O do meşte biwerdêne. (n)
werdiş	do	meşte	bi-	-êne	Ma do meşte biwerdêne. (zh)
werdiş	do	meşte	bi-	-êne	Şima do meşte biwerdêne. (zh)
werdiş	do	meşte	bi-	-êne	Ê do meşte biwerdêne. (zh)

Serra bîne ti do zî mi **dima** biameyêne.³⁰⁵

Ê do dekwên' myandê, aczêndo bêsnorî.

Ê do **pêro** ageyrên, vila bên zeydê çorî.³⁰⁶

Camêrdan do karê xo **rew** bikerdêne.

Şima do darî **payîzî** bivetêne.

Heta ke quwetê mi bî û ez ko **zaf weş** bixebitiyayêne.

Mi do **wexto kilm de** ziwanê îmtêhenê Farskî bidayêne û xora ez eno wazîyet de nêbîyêne.

Ez do **bi wesatî** bişîyêne û ê zî peye biameyêne.

Ma do **dest veng** bişîyêne û ma do **dest pîrr** biagêrayêne.

Ez do **hîrê rocî** enê dersan bixebitiyayêne û dima dekwetêne enê îmtêhanan.

Ez do **bi çimanê lîlikan** biewnîyayêne to ra û ma do **zerrîweş** bibîyêne.

---

³⁰⁵ Canşad, e. e., r. 77.

³⁰⁶ Milla Cimayo Babij, e. e., r. 51.

2.1.1.2. Demo Nikayên û Demo Hîra

Vatiş û kar eno wext de eynî game de dest pêkenê; la hema kar dewam keno, nêqedîyayo û ramite bîyaye yew karî de vacîyayîş şuxulyeno. "Di demo nikayin de karî dest pê kerdo û têgêrayîş domyeno. Di kirmancî de, demo nikayin bi hetkariya kerta "en" virazyeno."³⁰⁷

Eno dem de bakerdeyê cumleyî vengê "-n-" teyna gêno yan zî teyna vengênê "-en-" gêno. Înan ser o yew pêkerdiş çin o. Tay ziwanişinasan gore eno dem de bakerdeyê cumleyî vengê "-n-" teyna gêno, tay ziwanişinasan gore teyna vengênê "-en-" gêno. "Demo nikayên, manaya xo na ya ke kar nika beno, dewam keno. Kar gama ke sufiksê mesderî gêno, sufiks bêro eştiş, qismo ke maneno ra zî yew yan di vengê peyênî kewenê, vengê "n" yan vengê "en" herinda înan gêne û no dem virazîyeno."³⁰⁸

Gramerê Zazakî de tewr muhîm mewzûyan ra yew zî nerî, makî û zafhûmarî ya. Fekkê merkezî de parlîkelê ke *demo nikayên û demo hîra* de yenê şuxulnayîş goreyê "ho, ha, hê" nerî, makî û zafhûmarî şeklê gêne. "Antişê raweyê demê nikayênî, eynî sey antişê raweyê demê hîrayî yo. La raweyê demê nikayên de, seke ma tay verê zî va: partîkelî "ho, ha, hey" estî. Heq persî raweyê demê hîrayî de wexto ke enê partîkelî bigîrê, raweyê demê nikayênî beno û beyntarê înan de sewbî yew cîyakerdiş çin o."³⁰⁹

Se ke cor de zî aseno ziwanişinasî tay demo nikayên û demo hîra yew hesimnenê tay zî nê deman yewbîn ra cîya hesimnenê. Ekserî enê di demî ziwanişinasî yew hesimnenê û ma zî yew sernuşte de girewt dest.

Halê negatîfê eno demî bi hetkarêya prefiksê "nê" yî virazîyeno. Cumle de prefiksê "nê" anê vernîya barkerdeyê karî û manaya cumleyî negatîf bena.

---

³⁰⁷ Gultekîn, e. e., r. 103.

³⁰⁸ Lezgîn, *Dersê Ziwanî*, e. e., r. 101.

³⁰⁹ Beki, e. e., s. 94.

Tablo 8: Demo nikayên û demo hîra de antişê karî

mastar	zerfe	kertê demê nikayî	sufiksî	nimûne
girewtiş	nika	-en-, -n-	-a	Ez nika gêna. (m)
girewtiş	nika	-en-, -n-	-î	Ti nika gênî. (n)
girewtiş	nika	-en-, -n-	-a	Ti nika gêna. (m)
girewtiş	nika	-en-, -n-	-o	O nika gêno. (n)
girewtiş	nika	-en-, -n-	-a	A nika gêna. (m)
girewtiş	nika	-en-, -n-	-ê/î	Ma nika gênê/î. (zh)
girewtiş	nika	-en-, -n-	-ê/î	Şima nika gênê/î. (zh)
girewtiş	nika	-en-, -n-	-ê/î	Ê nika gênê/î. (zh)

Ma di **enka** vînenê zey yew 'kezal,
Meş keno rey ra bi emrê layezak.³¹⁰

Tim bi na fikran şino **aşt û naşt**
Waneyan cayêndi mewlid ame raşt³¹¹

Ney ra çend rojî dima, amey pêhet qureyşî.
Va, no **hina** nêbeno, ma Ehmedî bikişî.³¹²

Adır kot gem wîşk û tern **piyêr piya** vêşên
Mon bîrr gem ıd wahar hayat piyêr kîşên
O zemin ıd çi bên herr **piyêr piya** pêşên
Vato pêyin vatê tu yo Îlahî³¹³

Luye **nata** yena, **bota** sona nêzonena ke hêfê mîya xo **çitur** bijero.³¹⁴

³¹⁰ Ehmedê Xasî, e. e., r. 43.

³¹¹ Osman Esad Efendî Muftiyê Suregê, e. e., r. 16.

³¹² Milla Cimayo Babij, e. e., r. 21.

³¹³ Mela Aziz Beki, e. e., r. 42.

³¹⁴ Aldatmaz, *Sanikanê Mamekî ra*, e. e., r. 35.

Xêle sona, **senik** sona, sona cayê arêye de vejîna.³¹⁵

Reyna sona kole dosena sit ana kena **binê sepetî**.³¹⁶

Hetê min o çep de payîz gêreno, pelê mi rişînê, darê mi **rut û repal** manenê.³¹⁷

Asmên zî **sey mi** temmuze de bermeno.³¹⁸

Goşan sere nayo vengê şairî ser; kelîma bi kelîma, misra bi misra sewtê şairî **wina têşan-têşan** şimenê.³¹⁹

Dêv şono, dekuweno tabûtî mîyan, Keçelek zî serê tabûtî **lez** padeno.³²⁰

Tayê însanî **teyna** ênê na dinya û **teyna** şonê na dinya ra.³²¹

Gawûn paşt û pîyzê yê vilînen ya bena weş, rûja bîn gawûn **hewna vêşûn û têşûn** dîn ra şin **naxîr ver**.³²²

2.1.1.2.1. Hîkayeya Demê Nikayênî û Demê Hîrayî

Zereyê kancîn wextî de kar û vate remano, neqlê demê vîyarteyî kenê û ey ra vanî: *hîkayeya demê nikayênî û demê hîrayî*. Hîkayeya demê nikayênî û demê hîrayî de cumle sey demê nikayênî û demê hîrayî saz beno. La barkerdeyê cumleyî ra sufîksê zamîran fînenê, cayê înan de sufîksê “êne” anê barkerdeyî cumleyî.

---

³¹⁵ E. e., r. 32.

³¹⁶ E. e., r. 24.

³¹⁷ Topaç, e. e., r. 26.

³¹⁸ E. e., r. 25.

³¹⁹ Lezgîn, *Binê Dara Valêre de*, e. e., r. 12.

³²⁰ Laçîn, e. e., r. 74.

³²¹ Asmîn, e. e., r. 40.

³²² Bor, e. e., r. 40.

Halê negatîfê eno demî, bi hetkarêya prefîksê “nê” yî virazîyeno. Cumle de prefîksê “nê” anê vernîya barkerdeyê karî û manaya cumleyî negatîf bena.

Tablo 9: Hîkayeya demê nika û demê hîra de antişê karê întansîtîfî

mastar	zerfe	kertê demê nikayî	sufîksî	nimûne
ewnîyayîş	nika	-en-, -n-	-êne	Ez nika ewnîyayêne. (m)
ewnîyayîş	nika	-en-, -n-	-êne	Ti nika ewnîyayêne. (m)
ewnîyayîş	nika	-en-, -n-	-êne	Ti nika ewnîyayêne. (n)
ewnîyayîş	nika	-en-, -n-	-êne	A nika ewnîyayêne. (m)
ewnîyayîş	nika	-en-, -n-	-êne	O nika ewnîyayêne. (n)
ewnîyayîş	nika	-en-, -n-	-êne	Ma nika ewnîyayêne. (zh)
ewnîyayîş	nika	-en-, -n-	-êne	Şima nika ewnîyayêne. (zh)
ewnîyayîş	nika	-en-, -n-	-êne	Ê nika ewnîyayêne. (zh)

Tablo 10: Hîkayeya demê nika û demê hîra de antişê karê transîtîfî

mastar	zerfe	k. demê nikayî	sufîksî	nimûne
girewtîş	nika	-en-, -n-	-êne	Mi werd nika girewtêne. (m)
girewtîş	nika	-en-, -n-	-êne	To werd nika girewtêne. (m)
girewtîş	nika	-en-, -n-	-êne	To werd nika girewtêne. (n)
girewtîş	nika	-en-, -n-	-êne	Aye werd nika girewtêne. (m)
girewtîş	nika	-en-, -n-	-êne	Ey werd nika girewtêne. (n)
girewtîş	nika	-en-, -n-	-êne	Ma werd nika girewtêne. (zh)
girewtîş	nika	-en-, -n-	-êne	Şima werd nika girewtêne. (zh)
girewtîş	nika	-en-, -n-	-êne	Înan werd nika girewtêne. (zh)

Jew zî **tim** vendayin vatin es-eslat

Rew şima bêrin bi cennet car bi car³²³

³²³ Osman Esad Efendî Muftiyê Suregê, e. e., r. 18.

Şaîr û edîbê ci, qarşîdê belaxetî,
Bêhes û bêveng mendîn, mojnay teslîmîyetî.³²⁴

Bi to heme şarîstananê xerîban ra mi **asan** hes kerdêne.³²⁵

Mêrdeyê xo ra û domananê xo ra **zaf** hes kerdêne.³²⁶

Her roje serê şewdirî keyeyê xo ra vejîyayêne û şîyêne karê xo.³²⁷

Nefesê xo **pêsero-pêsero** dayêne û girewtêne.³²⁸

Çilkê awe govdeyê aye ra **acêr** herikîyayne.³²⁹

A kî teyna xo rê **mirdî** berbayêne, **pecê cû** wuştêne ra **oncîya** şîyêne kar kerdêne.³³⁰

Tabî zîyaderî wendekarê ke **bi vengo berz** wendêne, ê ameyêne weçînayene.³³¹

Ap Sabadînî û Kîla Bale yewbîn de **zaf şenik** qîsey kerdêne.³³²

---

³²⁴ Milla Cimayo Babij, e. e., r. 24.

³²⁵ Topaç, e. e., r. 15.

³²⁶ E. e., r. 19.

³²⁷ E. e., r. 55.

³²⁸ Lezgîn, *Bînê Dara Valêre de*, e. e., r. 32.

³²⁹ E. e., r. 33.

³³⁰ Asmîn, e. e., r. 15.

³³¹ E. e., r. 8.

³³² Gunduz, *Hikayeyê Koyê Bîngolî*, e. e., r. 52.

2.1.1.3. Demo Vîyarte

Demo vîyarte, karo ke verê der bîyo û qedîyayo û newe ra derheqê ey karî de wexto nikayên de qalîkerdiş o. “Ma demê vîyarteyî seba karê ke qedîye, nika ra ver bîye xebitnenîme. Kirmanckî de demê vîyarteyî de wexto ke kar transîtif bîy, kerdoxê cumle anteyî ya. Bireserê cumle zî sade ya. Eksê nî zî rast o.”³³³ Demo vîyarte xo mîyan de hîrê cayî beno: *Demo vîyarteyo dîyar, demo vîyarteyo nêdîyar û hîyayeya demê vîyarteyê nêdîyarî.*

Halê negatîfê eno demî bi hetkarêya prefîksê “nê” yî virazîyeno. Cumle de prefîksê “nê” anê vernîya barkerdeyê karî û manaya cumleyî negatîf bena.

2.1.1.3.1. Demo Vîyarteyo Dîyar

Demo vîyarteyo dîyar, yew kar, yew têngêrayîş yan zî yew bîyaye wextê qalîkerdişî ra ver bîyo û qedêyayo, bi qetî yew hewa de dano ma zanîyîş. “Karê transîtifî de zemîrî halê anteyî de yenê şuxulnayîş û karî goreyê obje ra ancîyenê la obje halê sadeyî de bena.”³³⁴

Tablo 11: Demê vîyarteyê dîyarî de antişê karê întansîtifî

mastar	zerfe	sufîksî	nîmûne
ameyîş	vîzêr	-a	Ez vîzêr ameya. (m)
ameyîş	vîzêr	-î	Tî vîzêr ameyî. (n)
ameyîş	vîzêr	-a	Tî vîzêr ameya. (m)
ameyîş	vîzêr	-o	O vîzêr ameyo. (n)
ameyîş	vîzêr	-a	A vîzêr ameye. (m)
ameyîş	vîzêr	-ê/î	Ma vîzêr ameyê/î. (zf)
ameyîş	vîzêr	-ê/î	Şîma vîzêr ameyê/î. (zf)
ameyîş	vîzêr	-ê/î	Ê vîzêr ameyê/î. (zf)

³³³ İbrahim Bingöl, *Kirmanckî (Zazakî) de Pêveronayîşê Fekê Çewlîgî û Gimgimî*, (Tezê Lîsansê Berzî yo çapnêbîyaye), Unîversîteya Artukluyî ya Mêrdînî Enstîtuyê Zîwannê Ganîyan yê Tirkîya, Şaxê Mayzanîstê Zîwan û Kulturê Kurdan, Mêrdîn 2013, r. 19.

³³⁴ Lezgîn, *Dersê Zîwanî*, e. e., r. 105.

Tablo 12: Demê vîarteyê dîyarî de obje nerî antişê karê transîtfî

mastar	zerfe	sufiks	nimûne
werdiş	vizêr	-	Mi goşt vizêr werd. (m)
werdiş	vizêr	-	To goşt vizêr werd. (m)
werdiş	vizêr	-	To goşt vizêr werd. (n)
werdiş	vizêr	-	Aye goşt vizêr werd. (m)
werdiş	vizêr	-	Ey goşt vizêr werd. (n)
werdiş	vizêr	-	Ma goşt vizêr werd. (zh)
werdiş	vizêr	-	Şima goşt vizêr werd. (zh)
werdiş	vizêr	-	Înan goşt vizêr werd. (zh)

Tablo 13: Demê vîarteyê dîyarî de obje makî antişê karê transîtfî

mastar	zerfe	sufiksî	nimûne
werdiş	vizêr	-e	Mi engure vizêr werde. (m)
werdiş	vizêr	-e	To engure vizêr werde. (m)
werdiş	vizêr	-e	To engure vizêr werde. (n)
werdiş	vizêr	-e	Aye engure vizêr werde. (m)
werdiş	vizêr	-e	Ey engure vizêr werde. (n)
werdiş	vizêr	-e	Ma engure vizêr werde. (zh)
werdiş	vizêr	-e	Şima engure vizêr werde. (zh)
werdiş	vizêr	-e	Înan engure vizêr werde. (zh)

Tablo 14: Demê vîarteyê dîyarî de obje zafhûmar antişê karê transîtfî

mastar	zerfe	sufiksî	nimûne
werdiş	vizêr	-î,-ê	Mi gozî vizêr werdî/ê. (m)
werdiş	vizêr	-î,-ê	To gozî vizêr werdî/ê. (m)
werdiş	vizêr	-î,-ê	To gozî vizêr werdî/ê. (n)
werdiş	vizêr	-î,-ê	Aye gozî vizêr werdî/ê. (m)
werdiş	vizêr	-î,-ê	Ey gozî vizêr werdî/ê. (n)
werdiş	vizêr	-î,-ê	Ma gozî vizêr werdî/ê. (zh)
werdiş	vizêr	-î,-ê	Şima gozî vizêr werdî/ê. (zh)
werdiş	vizêr	-î,-ê	Înan gozî vizêr werdî/ê. (zh)

Weqto **ana** va, şinawut ay qelem,

Tavilî şî secde û bêheş bî hem.³³⁵

Peyxemberî yin id ramênd, peyxembêr Qudus id ca mênd

Wi w Cebraîl **tuk-teyna** mênd, peyxembêr ma vêca Mîrac³³⁶

Çunku **şewra** bî şî Ebdilla jewî

Va cirê min **emşo hewnên xeyrî** dî³³⁷

Beado Hewa bî bî peyda ame **rew**

Çaredi vinderd' bî zey di menga new³³⁸

Înan rê werd ayetî, **rind** îzah kerd **çend finî**.

Qirfî kerdên huwayên, mojnayên Ey yewbînî.³³⁹

³³⁵ Ehmedê Xasî, e. e., r. 23.

³³⁶ Mela Mehemed Elîyê Hunî, e. e., r. 44.

³³⁷ Osman Esad Efendî Muftiyê Suregê, e. e., r. 36.

³³⁸ E. e., r. 26.

³³⁹ Milla Cimayo Babij, e. e., r. 29.

Dedê ci wahîrey kerd, **rind** ewna ê yetîmî.
Bi xu di tim çarnayê, **finê** berd heta Şamî³⁴⁰

Şewa ki ‘urûc kerd **duşenbe** bîzan
W him vîst û hewtê receb bî ‘eyan³⁴¹

Abîşo ez û o **pîya** ma bi texsîya ey bineyke mîyanê şaristanî de gêrayî.³⁴²

Tayê wext verê banî de **nata-bota** ame û şî.³⁴³

Zaf-tay mend ke raywanîya destanê mi dest pêbikero.³⁴⁴

Ap Sil, **di-hîrê rojî** qereqolê nahîye de mend.³⁴⁵

Mi zî bazîyî to sero ardî pêser, ma **bi no tewir** mendîme.³⁴⁶

Omîdî dî ke halê înan rind nîyo, îtîraf kerd, **bi vengode mehçub** va:³⁴⁷

2.1.1.3.2. Demo Vîyarteyo Nedîyar

Demo vîyarteyo nedîyar, hetê demî ra sey demê vîyarteyo dîyarî yo. Eno dem de qetî çin o, yew çîyo ke bîyo ma nêzanê û ma nêdîyo; la ma sewbî tenan ra pêhesyayî, musayî yan zî ma ferq kerdo, semedê dehkeran vatişî yeno şuxulnayîş. “Nê demî de zî goreyê karî transîtîfî û întansîtîfî zemîrî vurîyenê. Karê întansîtîfî de zemîrî halê sadeyî de yenê şuxulnayîş û kar goreyê subje ra yeno antiş.”³⁴⁸

---

³⁴⁰ E. e., r. 9.

³⁴¹ Zilan e. e., r. 153.

³⁴² Lezgîn, *Binê Dara Valêre de*, e. e., r. 40.

³⁴³ Topaç, e. e., r. 18.

³⁴⁴ E. e., r. 7. .

³⁴⁵ Gunduz, *Hikayeyê Koyê Bingolî*, e. e., r. 26.

³⁴⁶ Canşad, e. e., r. 76.

³⁴⁷ Asmîn, e. e., r. 39.

³⁴⁸ Lezgîn, *Dersê Ziwanî*, e. e., r. 105.

Tablo 15: Demê vîarteyê nediyarî de antişê karê întransîtfî

mastar	zerfe	sufiksî	nimûne
ameyîş	weş	-a	Ez weş ameya. (m)
ameyîş	weş	-î	Ti weş ameyî. (n)
ameyîş	weş	-a	Ti weş ameya. (m)
ameyîş	weş	-o	O weş ameyo. (n)
ameyîş	weş	-a	A weş ameya. (m)
ameyîş	weş	-ê/î	Ma weş ameyê/î. (zf)
ameyîş	weş	-ê/î	Şima weş ameyê/î. (zf)
ameyîş	weş	-ê/î	Ê weş ameyê/î. (zf)

Tablo 16: Demê vîarteyê nediyarî de obje nerî antişê karê transîtfî

mastar	zerfe	sufiksî	nimûne
werdiş	weş	-o	Mi goşt weş werdo. (m)
werdiş	weş	-o	To goşt weş werdo. (m)
werdiş	weş	-o	To goşt weş werdo. (n)
werdiş	weş	-o	Aye goşt weş werdo. (m)
werdiş	weş	-o	Ey goşt weş werdo. (n)
werdiş	weş	-o	Ma goşt weş werdo. (zh)
werdiş	weş	-o	Şima goşt weş werdo. (zh)
werdiş	weş	-o	Înan goşt weş werdo. (zh)

Tablo 17: Demê vîarteyê nedîyarî de obje makî antişê karê transîtfî

mastar	zerfe	sufiksî	nimûne
werdiş	weş	-a	Mi engure weş werda. (m)
werdiş	weş	-a	To engure weş werda. (m)
werdiş	weş	-a	To engure weş werda. (n)
werdiş	weş	-a	Aye engure weş werda. (m)
werdiş	weş	-a	Ey engure weş werda. (n)
werdiş	weş	-a	Ma engure weş werda. (zh)
werdiş	weş	-a	Şima engure weş werda. (zh)
werdiş	weş	-a	Înan engure weş werda. (zh)

Tablo 18: Demê vîarteyê nedîyarî de obje zafhûmar antişê karê transîtfî

mastar	zerfe	sufiksî	nimûne
werdiş	weş	-ê,-î	Mi gozî weş werdê/î. (m)
werdiş	weş	-ê,-î	To gozî weş werdê/î. (m)
werdiş	weş	-ê,-î	To gozî weş werdê/î. (n)
werdiş	weş	-ê,-î	Aye gozî weş werdê/î. (m)
werdiş	weş	-ê,-î	Ey gozî weş werdê/î. (n)
werdiş	weş	-ê,-î	Ma gozî weş werdê/î. (zh)
werdiş	weş	-ê,-î	Şima gozî weş werdê/î. (zh)
werdiş	weş	-ê,-î	Înan gozî weş werdê/î. (zh)

Heçî mesleko muctehîda tepîşt

Pey eħkamê şer'î veto yew çîşî³⁴⁹

³⁴⁹ Zîlan, e. e., r. 187.

Homay wi yew rehmet dawo, vatiş mewlîd **rind** peymawo
Mewlîd peyxemberî ma wo, biwan mewlîd peyxemberî³⁵⁰

Ê melekan va bi awda kewserî
Pak şito va leganê ey pêxemberî³⁵¹

Bêr tu herkes ir akerdo sifrê tu tim ho rakerdo
Herkes kê tu d' **rind** şakerdo con mî feda ey Medine³⁵²

In kitab û in Nebi ra yo ni'met gîrd **qet** nêbiyo
Meftê bêr bêxt wurd dunyon ma in kitab û in Nebi yo³⁵³

Mi şenik koyanê na dewe ra kolî **bi piştîya xo** nêardî.³⁵⁴

Kifşe wo ke mal **xeylê** bîyayo vêşan.³⁵⁵

Domanî pîlî, kalî, gencî cinî, çenekî, xortî **pêro pîya** qir kerdîbî.³⁵⁶

Çend reyan ra teber dewa xo ra **qet** nêvecîyaya.³⁵⁷

---

³⁵⁰ Mela Mehemed Elîyê Hunî, e. e., r. 34.

³⁵¹ Osman Esad Efendî Muftiyê Suregê, e. e., r. 54.

³⁵² Mela Aziz Bekî, e. e., r. 94.

³⁵³ E. e., r. 68.

³⁵⁴ Zengelan, e. e., r. 17.

³⁵⁵ Gunduz, *Hikayeyê Koyê Bîngolî*, e. e., r. 14.

³⁵⁶ Asmîn, e. e., r. 19.

³⁵⁷ E. e., r. 10.

2.1.1.3.2.1. Hîkayeya Demê Vîarteyê Nedîyarî

Di dehkerayî ke demê vîarte de bîyî û hetê demî ra cîyayî danê têver yan zî yew dehkeraya demê vîarte de bîya û aye bînî zî demê nikayên de bîya danê têver. Hîkayeya demê vîarteyê nedîyarî, hetkarêya kokê mastarê karî “bî” reyde virazîyenê.

Tablo 19: Hîkayeya demê vîarteyê nedîyarî de antişê karê înransîtîfî

mastar	zerfe	sufîksî	nimûne
ameyîş	lez	bîya	Ez lez amey bîya. (m)
ameyîş	lez	bî	Ti lez amey bî. (n)
ameyîş	lez	bîya	Ti lez amey bîya. (m)
ameyîş	lez	bi	O lez amey bi. (n)
ameyîş	lez	bî	A lez amey bî. (m)
ameyîş	lez	bî	Ma lez amey bî. (zh)
ameyîş	lez	bî	Şima lez amey bî. (zh)
ameyîş	lez	bî	Ê lez amey bî. (zh)

Tablo 20: Hîkayeya demê vîarteyê nedîyarî de obje nerî antişê karê transîtîfî

mastar	zerfe	sufîksî	nimûne
werdiş	lez	bi	Mi werd lez werd bi. (m)
werdiş	lez	bi	To werd lez werd bi. (m)
werdiş	lez	bi	To werd lez werd bi. (n)
werdiş	lez	bi	Aye werd lez werd bi. (m)
werdiş	lez	bi	Ey werd lez werd bi. (n)
werdiş	lez	bi	Ma werd lez werd bi. (zh)
werdiş	lez	bi	Şima werd lez werd bi. (zh)
werdiş	lez	bi	Înan werd lez werd bi. (zh)

Tablo 21: Hîkayeya demê vîarteyê nedîyarî de obje makî antişê karê transîtfî

mastar	zerfe	sufiksî	nimûne
werdiş	lez	bî	Mi engure lez werdî bî. (m)
werdiş	lez	bî	To engure lez werdî bî. (m)
werdiş	lez	bî	To engure lez werdî bî. (n)
werdiş	lez	bî	Aye engure lez werdî bî. (m)
werdiş	lez	bî	Ey engure lez werdî bî. (n)
werdiş	lez	bî	Ma engure lez werdî bî. (zh)
werdiş	lez	bî	Şima engure lez werdî bî. (zh)
werdiş	lez	bî	Înan engure lez werdî bî. (zh)

Tablo 22: Hîkayeya demê vîarteyê nedîyarî de obje zafhûmar antişê karê transîtfî

mastar	zerfe	sufiksî	nimûne
werdiş	lez	bîyî	Mi gozî lez werdî bîyî. (m)
werdiş	lez	bîyî	To gozî lez werdî bîyî. (m)
werdiş	lez	bîyî	To gozî lez werdî bîyî. (n)
werdiş	lez	bîyî	Aye gozî lez werdî bîyî. (m)
werdiş	lez	bîyî	Ey gozî lez werdî bîyî. (n)
werdiş	lez	bîyî	Ma gozî lez werdî bîyî. (zh)
werdiş	lez	bîyî	Şima gozî lez werdî bîyî. (zh)
werdiş	lez	bîyî	Înan gozî lez werdî bîyî. (zh)

Va, şima çi çî wendên, ey **rew** vecên teberî.

A gam di way û bira, ameyîbîn pê verî.³⁵⁸

³⁵⁸ Milla Cimayo Babij, e. e., r. 22.

Nebî **bêwayîr** mendbi, serr bî serra kederî.

Mu' mîni kewtîn tengey, o roj bi nê qederî.³⁵⁹

Tena Zilfe ney dewe de **çend serrî** yo ke kesî vengê Bese nêheşnaybî.³⁶⁰

Tîje **şanik** mendîbî peyê Andalê Kafirî ra şoro xow ra.³⁶¹

Mabênê înan û KemerTopî de **da-vîst metreyî** mendîbî.³⁶²

Naye ra hîrê serrî raver ancîya wina nêmeyê zimistanî de rayîrî bî ya.³⁶³

Serê şanike ra heta peynîya ci şanike bêveng û baldar goşdaritîbî.³⁶⁴

Cayo orte de lewhayanê asinan ra ber ronîyabî, zereyê erebeyî **sey kozikan** kerdbî di çimeyî.³⁶⁵

Derê, **hetanî a game** çengê to de senî ez **sukit** vindertbîya?³⁶⁶

Îne (enê) hende ki yewnan di pank bî û namheramê (namehremîye) îne di **çiray** çinî bî ew bi emrê Hûmay heqîqî ra aşiqê yewnan bî.³⁶⁷

---

³⁵⁹ E. e., r. 28.

³⁶⁰ Topaç, e. e., r. 41.

³⁶¹ Asmîn, e. e., r. 26.

³⁶² E. e., r. 26.

³⁶³ Gunduz, *Hikayeyê Koyê Bingolî*, e. e., r. 13.

³⁶⁴ Dilawer, e. e., r. 40.

³⁶⁵ Canşad, e. e., r. 63.

³⁶⁶ E. e., r. 77.

³⁶⁷ Laçîn, e. e., r. 15.

2.1.2. Raweya Waştışan

Raweya waştışan, yew bîyaye hema nêbîyo; la wazîyeno ke bibo û aqilê xo de pêranayîş o. "Eke ma çîye biwazîme ma karan na raweya de xebitnenîme. Nê waştênê ma hes kena raşt bê heskena raşt nêbê, heskena seba demê vîyartî bê, heskena seba demê ameyox bê."³⁶⁸ *Raweya waştışan*, se ke ma cêr de tablo 23 de nîşan dayê û bi hetkarêya partîkelan cumleyî awan benê.

Raweya waştışan, çer cayî benê: *raweya fermanî*, *raweya ganîyîye*, *raweya şertî*, *raweya waştışî*. Ma verê nê raweyanê waştışan û hîkayeya raweyanê waştışan mana kenê û dima nimûneyî danê. Kitabê îlmê Zazakî ra culmeyî ke tede raweyanê waştışan û hîkayeya raweyanê waştışan estî ma weçînenê. Enê cumleyê ke tede hem hetê awanî ra hem zî hetê mana ra zerfî estî û ma înan mawnenê.

Tablo 23: Partîkelî, prefiks û sufiksê raweya waştışan

raweya waştışan	partîkelî	prefiksî	sufiksî
raweya fermanî		bi-, me-	-e, -ê
raweya ganîyîye	ganî/gerek	bi-	-a, -î, -o, -î/ê, -e
raweya şertî	eke/eger/eg'	bi-	-a, -î, -o, -î/ê, -e
raweya waştışî	wa	bi-	-a, -î, -o, -î/ê, -e
hîkayeya raweyan	eke, ganî, wa	bi-	-êne/îynî

2.1.2.1. Raweya Fermanî

Karo ke wazîyeno bibo û bi qetî yew hewa de ferman dîyeno bîyeyanê ganîyan. "Na raweye bi binkeyê demê nikayin û kerta demê ameyinî "bi" yena viraştîş. Raweya fermanî semedo ke ro kesê yewhumar û zafhumaranê diyine bena kerta "e" û kerta zafhumarî "ê" giyena. Nêyî: Neyîya na rawaye zî semedo ke fermanîya bi kerta "me" virazyena."³⁶⁹

³⁶⁸ Bingöl, e. t., r. 39.

³⁶⁹ Gultekîn, e. e., r. 117.

Di tewirî ferman estî: fermanê fozîtîfî, prefîksî “bi-” reyde beno û fermanê negatîfî, prefîksî “me-” reyde beno. Merdim eşkeno şexsê yewhûmarê yewin rê û şexsê zafhûmarê hîrên rê ferman bideyo.

Sukey Mekkî derey derey, uca d’ amey peyxemberey
Salawatûn meverd **erey**, biwan mewlîd peyxemberî³⁷⁰

Ti xeberey Mîrac bira, **pey zazakî** beşnaw mi ra
Ez yew du’ a wazen tu ra, peyxembêr ma vêca Mîrac³⁷¹

Bîya ustorêno tacin jew kemer
Hem bîya qatên çina **rew** şo biser³⁷²

Te ra yew ti amentû billah bîzan
Heyanî bi peynî ti **yew yew** biwan³⁷³

Verê vatişî, qalanî xo **hol** bisence!
Tîr tîrkem ra vecya, agêrayiş nêbeno³⁷⁴

Mi waşt ke goşê mi a deyîra mîlçikan **mirdî** bieşnawî.³⁷⁵

Înan pêroyê serre kar kerdêne, çalûçirp kerdêne, seba ke domanê xo **vêşan** memanê, seba ke domanê înan **vileçewt** mebê, meşorê verê şêmuga kesî la ti bê bivînê ke dewleta romî kewtîbî pêsîrê înan, ê rehet nêverdayêne.³⁷⁶

---

³⁷⁰ Mela Mehemed Eliyê Hunî, e. e., r. 39..

³⁷¹ E. e., r. 41.

³⁷² Osman Esad Efendî Muftiyê Suregê, e. e., r. 66.

³⁷³ Zîlan, e. e., r. 136.

³⁷⁴ W. K. Merdimîn, e. e., r. 20.

³⁷⁵ Zengelan, e. e., r. 19.

³⁷⁶ Asmîn, e. e., r. 20.

Nê nêweşî **rew** biresnê nêweşxaneyê Muşî, **zîyade herê** mekewê.³⁷⁷

2.1.2.2. Raweya Ganîyîye

Raweya ganîyîye, yew bîyaye, yew gure yan zî yew kar ganî bibo, nêbo û bi hetkarîya edatanê *ganî/gun/gereka/gerek/lazimo ki/heqo ki/hewce yo ke/gon ûsb*, virazîyeno. *Raweya ganîyîye* wexto vîyarte yan zî wexto ameyox de yew kar bibo û kar nêbo îfade keno. “Seba hemin şexisan yena xebitnayîş. Karî eno hal de, bêşexis û bêhumar yenê antiş. Seba neye, kerdarê karî zî dîyar nîyê.”³⁷⁸

Raweya ganîyîye xo mîyan de raweya sadeyî û hîkayeya raweya ganîyîye bîyaye di cayî bena.

Raweya ganîyîye de cumleyo ke negatîf de saz beno, barkerdeyê karî ra prefîksê “bi” hewanîyeno û cayê ey de manaya negatîfî dano prefîksê “nê” ronîyeno.

Tablo 24: Raweya ganîyîye de antişê karî

mastar	partîkelî	zerfe	prefîksî	suffîksî	nimûne
werdiş	ganî	lez	bi-	-a	Ganî ez lez biwera. (m)
werdiş	ganî	lez	bi-	-î	Ganî ti lez biwerî. (n)
werdiş	ganî	lez	bi-	-a	Ganî ti lez biwera. (m)
werdiş	ganî	lez	bi-	-o	Ganî o lez biwero. (n)
werdiş	ganî	lez	bi-	-a	Ganî ti lez biwera. (m)
werdiş	ganî	lez	bi-	-î/ê	Ganî ma lez biwerî/ê. (zh)
werdiş	ganî	lez	bi-	-î/ê	Ganî şima lez biwerî/ê. (zh)
werdiş	ganî	lez	bi-	-î/ê	Ganî ê lez biwerî/ê. (zh)

Merdimîn, ti ganî **tim û tim rep û raşt** bî

Nêheqî, zalim û gonîweran ra yena³⁷⁹

³⁷⁷ Dilawer, e. e., r. 45.

³⁷⁸ Veroj, e. e., r. 231.

³⁷⁹ W. K. Merdimîn, e. e., r. 65.

Heçî fi'lo xeyr ma gerek **pêt** bikî
Heçî fi'lo şer ma gerek **terk** bikî³⁸⁰

A hele de embazî hûwîyayî, va, “ti ganî di euro **vêş** bidî.”³⁸¹

Ganî **o wext** yew kamera mi dest de bîyêne û mi pê Hes biantê.³⁸²

Dewleta ma çi vajo rast bî, a çi vana ganî her kes **hînî** bikero.³⁸³

Ti ganî **rind qaytê xo** bikere, her hewte lajê xo rê peran ana.³⁸⁴

"Gere şima **hewt rocî** binê enî gedî nêakê."³⁸⁵

Deveyê merdimî bî, ganî serberê merdimî zî **berz** bibo.³⁸⁶

Meşte ez ganî karê xo ser o **newe ra** bixebitiya.

Ez ganî enê rocan **hema zaf** bixebitiya û ganî hema zî **weş** biaso.

2.1.2.2.1. Hîkayeya Raweya Ganîyîye

Yew karo ke ganî wexto viyarte de bibîyêne; la o kar nêbîyo û semedê ey nîşan dayîşî hîkayeya *raweya ganîyîye* şuxulyena.

Cumleya hîkayeya raweya ganîyîye zî sey raweya ganîyîye, partîkelê “ganî/gerek” gêno. Eke cumle manaya pozîtîfî de awan bibo, barkerdeyê karî

---

³⁸⁰ Zilan, e. e., r. 151.

³⁸¹ Zengelan, e. e., r. 47.

³⁸² Lezgîn, *Binê Dara Valêre de*, e. e., r. 15.

³⁸³ Asmîn, e. e., r. 65.

³⁸⁴ Dilawer, e. e., r. 124.

³⁸⁵ Laçîn, e. e., r. 13.

³⁸⁶ Vateyê Verênan

prefiksê “bi-” û sufiksê “êne” gêno. Eke cumle manaya negatîfî de bêro sazkerdiş barkerdeyê karî cayê prefiksê “bi-” de prefiksê “nê” gêno.

Tablo 25: Hîkayeya raweya ganîyê de antişê karê întansîfî

mastar	partîkelî	zerfe	prefiksî	sufiksî	nimûne
ameyîş	ganî	lez	bi-	-êne	Ganî ez lez biameyêne. (m)
ameyîş	ganî	lez	bi-	-êne	Ganî ti lez biameyêne. (m)
ameyîş	ganî	lez	bi-	-êne	Ganî ti lez biameyêne. (n)
ameyîş	ganî	lez	bi-	-êne	Ganî a lez biameyêne. (m)
ameyîş	ganî	lez	bi-	-êne	Ganî o lez biameyêne. (n)
ameyîş	ganî	lez	bi-	-êne	Ganî ma lez biameyêne. (zh)
ameyîş	ganî	lez	bi-	-êne	Ganî şima lez biameyêne. (zh)
ameyîş	ganî	lez	bi-	-êne	Ganî ê lez biameyêne. (zh)

Tablo 26: Hîkayeya raweya ganîyê de antişê karê transîfî

mastar	partîkel	zerfe	prefiksî	sufiksî	nimûne
werdiş	ganî	lez	bi-	-êne	Ganî mi lez biwerdêne. (m)
werdiş	ganî	lez	bi-	-êne	Ganî to lez biwerdêne. (n)
werdiş	ganî	lez	bi-	-êne	Ganî to lez biwerdêne. (m)
werdiş	ganî	lez	bi-	-êne	Ganî ey lez biwerdêne. (n)
werdiş	ganî	lez	bi-	-êne	Ganî aye lez biwerdêne. (m)
werdiş	ganî	lez	bi-	-êne	Ganî ma lez biwerdêne. (zh)
werdiş	ganî	lez	bi-	-êne	Ganî şima lez biwerdêne. (zh)
werdiş	ganî	lez	bi-	-êne	Ganî ê lez biwerdêne. (zh)

Gereke ma cayê xo **rind** bikerdêne rast.³⁸⁷

³⁸⁷ Asmîn, e. e., r. 8.

Ganî a **hele** mi telefon bironaynî, sewbîna çîy ne ez to ra bipersaynî, ne zî mi biverdaynî, ti qalî bikera.³⁸⁸

Ganî ma a **game** bieştinî.³⁸⁹

Ganî xavika serê mastî **xirab** mebîyêne.³⁹⁰

Ganî mi bizanayêne ke na yena sereyê mi ser de, ganî ez **qet** nêşîyêne.³⁹¹

Şilîya hamnanî bîye, çîqa ke varte bivarayêne ki ganî **rew** biamayêne ra.³⁹²

Eke wext vîst û çer saetî yo ez ganî Zazakî ser o **vîst û çer saetî** bixebitiyayêne.

Semedê ke **ewro** yew ders de ez vacîyena û ganî mi slayt bihedernayêne **rewna**.

Ganî ma fikr û hîsê xo **bi Zazakî** biardêne ziwan.

Ganî ez **ewro** semedê kar û gureyê xo **ver bi Dîyarbekir** bişîyêne.

Gerek şima **bêveng û bêhes** biameyêne.

---

³⁸⁸ Zengelan, e. e., r. 167.

³⁸⁹ E. e., r. 69.

³⁹⁰ Dilawer, e. e., r. 22.

³⁹¹ Aldatmaz, *Pîyê Mi Kemanne Cinitêne*, e. e., r. 20.

³⁹² E. e., r. 26.

2.1.2.3. Raweya Şertî

Raweya şertî, yew kar yan zî yew tégêrayîş , besteyê sewbî yew gureyî yan zî yew tégêrayîşî yo. “No halê karî de, bîyayena yew karî bi şertê bîyayena yewna karî ra girêdaye yo û pêrin zemanan de yeno xebitnayîş. Seba viraştene eno halê karî, Zazakî de vateyê "eke, eger" û kurmancî de zî "heke, eke eger" yenê vernîya karî.”³⁹³

Raweya şertî de cumleyo ke negatîf de saz beno, barkerdeyê karî ra prefiksê “bi” hewaniyeno û cayê ey de manaya negatîfî dano prefiksê “nê” roniyeno.

Tablo 27: Raweya şertî de antişê karî

mastar	partîkelî	zerfe	prefiksî	sufiksî	nimûne
werdiş	eke	lez	bi-	-a	Eke ez lez biwera... (m)
werdiş	eke	lez	bi-	-î	Eke ti lez biwerî... (n)
werdiş	eke	lez	bi-	-a	Eke ti lez biwera.... (m)
werdiş	eke	lez	bi-	-o	Eke o lez biwero.... (n)
werdiş	eke	lez	bi-	-a	Eke a lez biwera... (m)
werdiş	eke	lez	bi-	-î/ê	Eke ma lez biwerî/ê... (zh)
werdiş	eke	lez	bi-	-î/ê	Eke şima lez biwerî/ê... (zh)
werdiş	eke	lez	bi-	-î/ê	Eke ê lez biwerî/ê... (zh)

Eke **vere cû** ma piştî yawbînan nêda

Cûwa pey hîni faydeyê ax û zar beno?³⁹⁴

Mi va, la eger ti **wina** fikirîyena. Baş o ke ma yewbînan rayîr ra vetî.³⁹⁵

Eke zor da ci sey terneyî ci ra **leteyêk** werd, **sey nanê korêkî gula merdimî ro** nêşinê war.³⁹⁶

³⁹³ Verroj, e. e., r. 232.

³⁹⁴ W. K. Merdimîn, e. e., r. 68.

³⁹⁵ Zengelan, e. e., r. 133.

³⁹⁶ Canşad, e. e., r. 40.

Eke **yew roje** ti ameyî û to ez nêdîya

Bizane ke ez uca der a.³⁹⁷

Eke Husên **qet** pîyê xo pers nêkerd ey **pêro** mat mendî.³⁹⁸

Eke Şemala mi merda bo, helbet a **nika** cennet de ya.³⁹⁹

Eke **mirdîya xo** kay kenê û wenê, na reye kî benê têşan.⁴⁰⁰

Eke **hinî** mekero bîyêne **bênefes** bimano û zerrîya xo vîndero.⁴⁰¹

Ez eke a zerrîya to ya rindeke ra yeno, to ra **tena yew kitab** wazena.⁴⁰²

Eke aye **winî** kerd, Ap kî ver şana bi ci vajerîya.⁴⁰³

Eki padîşa ûra di **enwa** wano, Mehemedê to sugulî (sûr) beno.⁴⁰⁴

2.1.2.3.1. Hîkayeya Raweya Şertî

Yew karo ke wexto vîyarte de eke bibîyêne û yewna kar bîyêne; la her di karî zî nêbî, semedê înan nîşan dayîşî hîkayeya raweya şertî şuxulyena.

Cumleya hîkayeya raweya şertî sey raweya şertî, partîkelê “eke” gêno. Eke cumle manaya pozîtîfî de awan bibo, barkerdeyê karî prefîksê “bi-” û sufîksê “êne” gêno. Eke cumle manaya negatîfî de bêro sazkerdiş barkerdeyê karî cayê prefîksê “bi-” de prefîksê “nê” gêno.

---

³⁹⁷ Dilawer, e. e., r. 7.

³⁹⁸ E. e., r. 81.

³⁹⁹ Lezgîn, *Binê Dara Valêre de*, e. e., r. 22.

⁴⁰⁰ Asmîn, e. e., r. 32.

⁴⁰¹ E. e., r. 52.

⁴⁰² Topaç, e. e., r. 5.

⁴⁰³ Gunduz, *Hîkayeyê Koyê Bîngolî*, e. e., r. 11.

⁴⁰⁴ Laçîn, e. e., r. 59.

Tablo 28: Hîkayeya raweya şertî de antişê karê întansîtîfî

mastar	partîkelî	zerfe	prefiksî	sufiksî	nimûne
ameyîş	eke	lez	bi-	êne	Eke ez lez biameyêne... (m)
ameyîş	eke	lez	bi-	êne	Eke ti lez biameyêne... (m)
ameyîş	eke	lez	bi-	êne	Eke ti lez biameyêne... (n)
ameyîş	eke	lez	bi-	êne	Eke a lez biameyêne... (m)
ameyîş	eke	lez	bi-	êne	Eke o lez biameyêne... (n)
ameyîş	eke	lez	bi-	êne	Eke ma lez biameyêne... (zh)
ameyîş	eke	lez	bi-	êne	Eke şima lez biameyêne... (zh)
ameyîş	eke	lez	bi-	êne	Eke ê lez biameyêne... (zh)

Tablo 29: Hîkayeya raweya şertî de antişê karê transîtîfî

mastar	partîkelî	zerfe	prefiksî	sufiksî	nimûne
werdiş	eke	lez	bi-	-êne	Eke mi lez biwerdêne... (m)
werdiş	eke	lez	bi-	-êne	Eke to lez biwerdêne... (m)
werdiş	eke	lez	bi-	-êne	Eke to lez biwerdêne... (n)
werdiş	eke	lez	bi-	-êne	Eke aye lez biwerdêne... (m)
werdiş	eke	lez	bi-	-êne	Eke ey lez biwerdêne... (n)
werdiş	eke	lez	bi-	-êne	Eke ma lez biwerdêne... (zh)
werdiş	eke	lez	bi-	-êne	Eke şima lez biwerdêne... (zh)
werdiş	eke	lez	bi-	-êne	Eke înan lez biwerdêne... (zh)

Eke telefonê aye mi de **rewna** bibîyêne û mi telefon kerdêne aye rê.

Eke embazî ke merdim înan reyde **zaf weş** pêbikerdêne merdim qayîlo înan reyde bigêro.

Eke ê **xeylê erey** bikewtêne û gure gure ro vîyartêne.

Eke ena derse mi **asan** bivîretêne û dersê bînî zî **zaf rehet** ameyêne.

Eke **enwa** bibîyêne, mi do eno kar ca verdayêne.

Eke **yew îmtêhen** bibîyêne û mi **zaf** xuy nêkerdêne.

Eke merdim **bi eno wazîyet** nêxebitîyayêne û karê nuştişî nîyamêne çiman ver.

Ez eke **vizêr** xo ra **weş** biewnîyayêne **ewro enwa** nêbîyêne mi.

2.1.2.4. Raweya Waştişî

Yew kar, yew bîyaye yan zî yew tégêrayîş ma wazenê bibo, enê hîsan ardişê ziwani rê vanê *raweya waştişî*. “Bi na rawaye nîyet yan zî waştişê pêkameyişê karêke yeno ziwani. Teşneyê karî goreyê demî bedilyeno. Di demo ameyin o nîzd de "wazena" Di cihokiya demê viyarteyan de çekûya "werek" yena bikarardiş. Ke kerdox name yan zî canameyêy "a, o, ê" bê "wazena" dim ra kerta "wa" yena.”⁴⁰⁵

Tablo 30: Raweya waştişî de antişê karî

mastar	partîkelî	zerfe	prefîksî	sufîksî	nîmûne
werdiş	wa	lez	bi-	-a	Wa ez lez biwera. (m)
werdiş	wa	lez	bi-	-î	Wa ti lez biwerî. (n)
werdiş	wa	lez	bi-	-a	Wa ti lez biwera. (m)
werdiş	wa	lez	bi-	-o	Wa o lez biwero. (n)
werdiş	wa	lez	bi-	-a	Wa a lez biwera. (m)
werdiş	wa	lez	bi-	-î/ê	Wa ma lez biwerî/ê. (zh)
werdiş	wa	lez	bi-	-î/ê	Wa şima lez biwerî/ê. (zh)
werdiş	wa	lez	bi-	-î/ê	Wa ê lez biwerî/ê. (zh)

⁴⁰⁵ Gultekîn, e. e., r. 116

Resûlullahî o roj, kemî nêkerd teqdîrî,
Wa feda bibo **ewro**, ma û pîyê min to rî⁴⁰⁶

Û ez emşo ganî sey awa ke binê qeşa ra herikêna, **wînî ver bi welatanê nenasan** wa biherikîyî.⁴⁰⁷

Çi beno wa bibo şima îta wertê nê dêsan de, destê înan de **rind qaytê xo** bikerê, **xurt** vinderê.⁴⁰⁸

Memurî vanê “dê **bineyke** bifikirîye wa bêro to vîr.”⁴⁰⁹

Felat û Sara wa şopêk têkenar de **wînî tîk** mendî.⁴¹⁰

Qere Tazî wano “Wa cemeat vecîyo **teber** ew Zîne şêro wa Mem şermiza nêbo.”⁴¹¹

Enê çend rocîyo ke wazena wa ez şewe **rew** rabikewa û wazena wa ez **erey** kişta bikewa, şewe mi ro roc nêbena.

Birayo qic kekê xo ra vano “Wa lacê mi şima **hete** bimano.”

2.1.2.4.1. Hîkayeya Raweya Waştişî

Yew kar, yew bîyaye yan zî yew têngêrayîş wexto vîyarte de sewbî tenan ra wazîyeno ke bîyaro ca; la karo ke wazîyeno enê tenan nêardo ca, semedê înan nîşan dayîşî *hîkayeya raweya waştişî* şuxulyena.

Cumleya hîkayeya raweya waştişî zî sey raweya waştişî, partîkelê “wa” gêno. Eke cumle manaya pozîtîfî de awan bibo, barkerdeyê karî prefîksê “bi-” û sufîksê

---

⁴⁰⁶ Milla Cimayo Babij, e. e., r. 54.

⁴⁰⁷ Lezgîn, *Binê Dara Valêre de*, e. e., r. 63.

⁴⁰⁸ Dilawer, e. e., r. 90.

⁴⁰⁹ Canşad, e. e., r. 37.

⁴¹⁰ E. e., r. 26.

⁴¹¹ Laçîn, e. e., r. 22.

“êne” gêno. Eke cumle manaya negatîfî de bêro sazkerdiş barkerdeyê karî cayê prefiksê “bi-” de prefiksê “nê” gêno.

Tablo 31: Hîkayeya raweya waştîşî de antişê karê întansîtîfî

mastar	partîkelî	zerfe	prefiksî	sufiksî	nimûne
ameyîş	wa	lez	bi-	-êne	Wa ez lez biameyêne. (m)
ameyîş	wa	lez	bi-	-êne	Wa ti lez biameyêne. (m)
ameyîş	wa	lez	bi-	-êne	Wa ti lez biameyêne. (n)
ameyîş	wa	lez	bi-	-êne	Wa a lez biameyêne. (m)
ameyîş	wa	lez	bi-	-êne	Wa o lez biameyêne. (n)
ameyîş	wa	lez	bi-	-êne	Wa ma lez biameyêne. (zh)
ameyîş	wa	lez	bi-	-êne	Wa şima lez biameyêne. (zh)
ameyîş	wa	lez	bi-	-êne	Wa ê lez biameyêne. (zh)

Tablo 32: Hîkayeya raweya waştîşî de antişê karê transîtîfî

mastar	partîkelî	zerfe	prefiksî	sufiksî	nimûne
werdiş	wa	lez	bi-	-êne	Wa mi lez biwerdêne. (m)
werdiş	wa	lez	bi-	-êne	Wa to lez biwerdêne. (m)
werdiş	wa	lez	bi-	-êne	Wa to lez biwerdêne. (n)
werdiş	wa	lez	bi-	-êne	Wa aye lez biwerdêne. (m)
werdiş	wa	lez	bi-	-êne	Wa ey lez biwerdêne. (n)
werdiş	wa	lez	bi-	-êne	Wa ma lez biwerdêne. (zh)
werdiş	wa	lez	bi-	-êne	Wa şima lez biwerdêne. (zh)
werdiş	wa	lez	bi-	-êne	Wa înan lez biwerdêne. (zh)

Wa ez **lal** bîyêne mi to ra mevatêne ti zuran kena.⁴¹²

⁴¹² Dilawer, e. e., r. 40.

Wa a **deqa** Gangêrî, ganê mi bigirewtêne, mi to no hel de nêdîyêne.

De wa xo rê **mirdî** bixebitîyayêne û wa nêdekewtêne enê helan.

Wa to **rewna** karê xo bikerdêne, ti peynîya şarî de nêmendêne.

Wa eno hewte zî **lingî aver** biqedîyayêne û ez enê îmtêhenan ra eciz bîya.

Her kes vano “Wa gedeyê mi **zaf** bivecîyayêne aver.

Wa eno ganê mi **xirab-xirab** nêdecayêne.

Wa ez yabanan ra **sey vergan vêşan** bimendêne.

Wa ez **yew roc** bişîyêne yew ca û ez **dest veng** bibîyêne.

Wa yew roc ez **bi rîyo huyaye** bişîyêne û se bîyêne to hete ra.

Ma cor de goreyê raweyan şuxulnayîşê zerfan ser o vindertî. Zerfî hetê awanî ra û hetê mana ra pêro raweyan de yenê şuxulnayîş. Raweyanê xeberan de tewirê zerfan ra çekuya ke zerfa demî de yena şuxulnayîş, demî tam eşkera kena û merdim fehm keno ke dem key o. Yanî wexto ke çekuya zerfa demî "meşte" şuxulyayî demo amoyox nîşan dîyeno, wexto ke çekuya nika şuxulyayî demo nikayên nîşan dîyeno. Enê çekuyê zerfa demî cayê yewbîn de nîyê şuxulnayîş.

Meşte mi kar kerd. (Xelet) Ez do **meşte** kar bikera. (Raşt)

A **vizêr** yena. (Xelet) A **vizêr** ameya. (Raşt)

NETÎCE

Ê kitabî ke gramerê Zazakî ser o nusyayî, mewzûyê zerfan û raweyan girewto dest, ma yew bi yew înan ra ewnîyayê. Ziwanê Tîrkî de çi xebatî zerfan û raweyan ser o bî, heta ke ma dest ra ameye û ma înan ra zî ewnîyayê. Înan ke kitabane gramerê Zazakî de ca dayo eno mewzûyê zerfan zaf kilm yew hewa de girewto. Nimûneyê ke semedê zerfan nawitî cîya-cîya kitabane ra nêgirewtî. Ê çekuyê ke zerfan de yenê şuxulnayîş înan ra tena nimûneyî dayê û zereyê cumleyî de enê çekuyî zaf nêşuxulnayî.

Qismo yewine de ma zerfî hem hetê awanî ra girewtî dest hem zî hetê mana ra girewtî dest û terîf kerdî. Hetê awanîya zerfan ra yew xebata ercîyaya heta nika se ke ma zanê nêbîya. Eno sebeb ra zî eno tez de ena xabate muhîm yew ca gêna. Hetê manaya zerfan ra hewl-xirab xebatî virazîyayê. Eno tez de manaya zerfan ser o hîna hîra vindertî û nimûneyî yew bi yew kitabane ra weçînîyayî. Tewirê zerfan yew cumle de kamcîn ca de, ca gênê tesbît bîyê.

Qismo dîyîne de zî ma rewayan ser o vindertî. Her yew rawe de tewirê zerfan ameyê şuxulnayîş û enê tesbît bîyê. Înan ra teber zerfa demî de kamcîn çekuyê demî yenê şuxulnayîş, demê xo de ca gênê û enê tesbît bîyî. Enê zerfî ke nêma û zaf rocane de yenê şuxulnayîş ma înan ser o vindertî. Her yew sernuştê rê nêzdî da-des hebî nimûneyî cumleyî ma dayê.

Merdîm heta ke yew karî rê dest pê nêkero û fehm nêkeno ke o kar de çende çetinîye anceno. Enê kitabî ke mi înan ra çimeyî girewtî û peydakerdişê kitabane de mi zaf çetinîye ante. Newe ra karo çetino bîn zî nuştiş de vecîyeno vernîya merdimî. Çekuyî ke gramerê yew ziwanî de yenê şuxulnayîş xeylê muhîm î. Çimkî merdim demo ke wazeno mewzûyê gramerî fehm bikero yan zî bido fehmkerdiş, eno ziwan de şuxulyaye çekuyî ganî zaf sade yew ziwanî reyde bêre nuştiş wa merdim fehm bikero. Eke merdim înan fehm nêkero û xora mewzûyê gramerî qet fehm nêkeno.

Enê tewir xebatî Zazakî ser o newe-newe benê. Tewirê çekuyanê bînan ra *nameyî, karî, sifetî, edatî* ûsb. cîya-cîya wina xebatî virazî zaf weş beno. Ê ke enê mewzûyan ser o bixebiyîyê eşkenê ena xebate ra îstîfade bikerî. Beno ke ena xebata ma de kemasî bivecî, ez nika ra uzrê xo wazena.

ÇİMEYÎ

Aldatmaz, Nadîre Gûntaş, *Pîyê Mi Kemanne Cinitêne*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2012.

_____, *Sanikanê Mamekîye ra*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2016.

Asmîn, Şeyda, *Zeman Sey Fekê Kardî Bî*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2013.

Beki, Abdulaziz, *Gramêr Zon Zazaki*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.

Bor, Îsmet, *Mesel û Vistonikî*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2014.

C. M. Jacobson, *Rastnustena Zonê Ma - Zazaca Yazım Klavuzu*, Tij, İstanbul 2001.

Canşad, Murad, *Waştî*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2015.

Çem, Munzur, *Türkçe Açıklamalı Kirmancca (Zazaca) Gramer*, Deng Yayınları, İstanbul 2013.

Çiftçi, Hasan, *Uygulamalı Farsça Grameri*, Eser Ofset Basın Yayın Mat., Erzurum 2013.

Dilawer Dêrsim, Hesên, *Deyndar*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2014.

Ehmedê Xasî, *Mewlidê Kirdî*, Nûbihar, İstanbul 2013.

Ekinci, Ali, *Giramerê Zazaki (Kirmacki-Dımilki) Zazaca Giramer*, Kardelen, İstanbul 2010.

Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak, İstanbul 2002.

Esnaw, Zerrîweş, *Musnayox - Asta Diyîne*, Gün Matbaacılık, Amed 2015.

Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnuştîşê Kirmanckî (Zazakî)*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2005.

Gultekîn, Sebahattîn, *Ro ser Zarawayê Kirmanckî Xebata Gramerî*, Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, İstanbul 2010.

Gunduz, Deniz, *Kirmancca/Zazaca Dil Dersleri*, Vate Yayınevi, İstanbul 2006.

_____, *Hikayeyê Koyê Bîngolî*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2014.

Keskin, Mesut, *Zonê Ma Zanena?*, Geoaktif Yayınları, İstanbul 2012.

Kocadağ, Çeko, *Razarê Dımilki-Türkçe Açıklamalı Zazaca Gramer*, (Yayın evi yok), Almanya 1997.

Komîsyon, *Kurdî (Zazakî) – 6*, MEB, Ankara 2016.

_____, *Kurdî (Zazakî) – 7*, MEB, Ankara 2016.

Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK, Ankara 2014.

Koyo Berz, *Gramerê Zazaki*, İremet Yayınları, Stockholm 2002.

Laçîn, Şahab, *Estanikan û Meselayanê Gêlî ra*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2016.

Lezgîn, Roşan, *Binê Dara Valêre de*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2012.

_____, *Ji Bo Kurmancan Bi Awayê Muqayeseyî: Gramera Kirdkî (Zazakî)*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2013.

_____, *Dersê Ziwani*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2014.

M. Malmîsanij, *Kürtçede Ses Değişimi*, Vate, İstanbul 2013.

_____, *Kurmancca ile Karşılaştırmalı Kirmancca (Zazaca) Dilbilgisi*, Vate, İstanbul 2015.

Mehemed Malmisanij, *Zazaca-Türkçe Sözlük/Ferhengê Dımilki-Tırki*, Jina Nû Yayınları, Uppsala 1987.

Mela Aziz Beki, *Diwon Cebexçuri*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.

Mela Mehemed Elîyê Hunî, *Kirdkî(Zazakî) Mewlid Yûsûf û Zelîxa & Qasîdeyê Kerbela*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2004.

Milla Cimayo Babij, *Sîyerê Nebî*, Nûbîhar, İstanbul 2009.

Oğur, Serkan, *Frasça-Zazaca-Kurmancca Mukayeseli Gramer ve Temel Sözlük*, Yazılama, İstanbul 2014.

_____, *Zazakî/Kirmanckî Destûr (Gramer) Be Qesey Kerdenê*, Yazılama, İstanbul 2014.

Osman Esad Efendî Muftiyê Suregê, *Mewlido Dimilî (Zazakî)*, Enstîtuya Kurdî ya Amed, Dîyarbekir 2007.

Pamukçu, Fahri, *Gramerê Zazaki*, Tij Yayınları, İstanbul 2001.

Selcan, Zülfü, *Grammatik der Zaza-Sprache, Nord-Dialekt (Dersim-Dialekt) [Zaza Dili'nin Grameri]*, Wissenschaft & Technik Verlag, Berlin 1998.

- Topaç, Bedrîye, *Bero Sûr*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2012.
- Turgut, Harun, *Türkçe Açıklamalı Zazaca Dilbilgisi*, Tij Yayınları, İstanbul 2009.
- Veroj, Seîd, *Veracêkerdena Gramerê Zazakî û Kurmancî/Hevberkirina Gramera Zazakî û Kurmancî*, Weşanxaneyê Ava, İstanbul 2014.
- W. K. Merdimîn, *Dîwan*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2004.
- Zengelan, Jêhatî, *Zifqêra Berî*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2009.
- Zîlan, Bîlal, *Di kitabê Muhemmedê Şêx Ensarî: "Raro Raşt" û "Me'lûmatê Dînîye" (Metn û Cigêrayîş)*, Weşanxaneyê Vateyî, 2017.

Tezê Çapnêbiyayeyî

- Bingöl, İbrahim, *Kirmanckî (Zazakî) de Pêveronayîşê Fekê Çewlîgî û Gimimî*, (Tezê Lîsansê Berzî yo çapnêbiyaye) Unîversîteya Artukluyî ya Mêrdînî, Enstîtuyê Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya, Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan, Mêrdîn 2013.
- Demîr, Perîhan, *Zazakî de Derheqê Awanî û Antişê Yê Karî Ser Yew Cigêrayîş*, (Tezê Lîsansê Berzî yo çapnêbiyaye) Unîversîteya Çewlîgî Enstîtuya Ziwananê Ganîyan, Şaxê Zanistê Edebîyat û Ziwanê Zazakî, Çewlîg 2015.
- Kılıç, Özlem, *Gramerê Zazakî de Derheqê Negatîfîye Yew Cigêrayîş*, (Tezê Lîsansê Berzî yo çapnêbiyaye) Unîversîteya Çewlîgî Enstîtuya Ziwananê Ganîyan, Şaxê Zanistê Edebîyat û Ziwanê Zazakî, Çewlîg 2015.
- Kocapinar, Pelin, *Cümle Yapısında Yüklem Anlamını Sınırlayan Zarf Tümlerleri ve Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı (Yeni Türk Dili) Anabilim Dalı, Ankara 2008.
- Sayalı, Sevgi, *Türkiye Türkçesinde Zarflar ve Zarflaştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Mersin 2009.
- Usta, Recep, *Türkçeye Türkçesinde Zarflar (Tanım, Mukayese, Tasnif, Teklifler)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2010.

Yergin, Mehmet, *Mewlidê Mela Ehmedê Xasî: "Mewlidu'N-Nebiyî'l-Qureyşiyî"* (Metn-Wekenitiş), (Tezê Lîsansê Berzî yo çapnêbiyaye), Unîversîteya Artukluyî ya Mêrdînî Enstîtuyê Ziwanaî Ganîyan yê Tirkîya, Şaxê Mayzanistê Ziwanaî Kulturê Kurdaî, Mêrdîn 2015.

Meqaleyî û Teblîxî

Bariçek, Roşan, "1860 dî Zazakî", *Tirêj*, Hejmar: 3, İzmir 1980, r. 38-42.

Bedirxan, Celadet Alî, "Zarê Dumilî û Mewlûd Usman Efendî", *Hewar*, Hejmar: 23, Şam 1933, r. 603-608.

Çem, Munzur, "Derheqê Demê Vîyarteyê Nedîyarî de", *Vate*, Humare: 47, İstanbul, Zimistan 2016, r. 63-71.

_____, "Fekê Dersîm de Antişê Karan (Fîilan)", *Vate*, Humare: 11-12, Stockholm, Wisar-Hamnan 2000, r. 17-31.

Demirel, M. V. ve Kerimoğlu, C., "Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Kip", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4/3, 2015, s. 1268-1289.

Gökalp, Buşra, "Zazakî de Çekuyê Diletî", *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Yıl:2, Cilt:2, Sayı:3, Mayıs 2016, s. 120-130.

Keskin, Mesut, "Zaza Dili", *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, Ocak 2015, s. 93-114.

Kurij, Seyîdxan, "Xebatê Peter J. A. Lerch Derheqî Kurdolojî de", *Nûbihar Akademî*, Jimar: 1, 2014, r. 93-108.

_____, "Fekê Çewlîgî de Antişê Karan (Fîilan) II", *Vate*, Hûmare: 18, Stockholm, Hamnan-Payîz 2002, r. 113-122.

_____, "Fekê Çewlîgî de Antişê Karan (Fîilan) III", *Vate*, Hûmare: 19, Stockholm, Zimistan-Wisar 2003, r. 103-106.

_____, "Fekê Çewlîgî de Antişê Karan (Fîilan)", *Vate*, Hûmare 17, Stockholm, Wisar 2002, r. 51-56.

M. Brindar, "Zazakî dîr Pronav", *Tirêj*, Hejmar: 4, Stockholm 1981, r. 54-58.

Malmîsanij, "Dimilkî de lêkerê hevdudanî", *Hêvî*, Hejmar: 1, Parîs 1983, r. 67-82.

_____, "Dimilkî mîyan di ciyayeya vatişan", *Hêvî*, Hejmar: 2, Parîs 1984, r. 86-103.

Malmîsanij, M., "Kirmanckî (Kirdkî) de Suffiksî", *Vate*, Hûmare: 12, Stockholm, Hamnan 2000, r. 32-48.

_____, "Kirmanckî (Kirdkî) di Suffiksî", *Vate*, Hûmare: 1, Stockholm, Hamnan 1997, r. 81-92.

Merdimîn, W. K., "Fekê Çewlîgî de Antişê Karan (Fîlan)", *Vate*, Hûmare: 20, Stockholm, Hamnan 2003, r. 89-96.

Varol, Murat, "Zazaca Yazılan Eserlere Dair Bir Bibliyografya (1899-2014)", *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, Ocak 2015, s. 39-54.

Zerteng, Pankısar, "Zazakiyê Ezirgani û Dıyarbekır", *Tirêj*, Hejmar: 3, İzmir 1980, r. 7-15.

_____, "Zıwanê Qısse Kerdışi û Nuştışi", *Tirêj*, Hejmar: 2, İzmir 1980, r. 10-12.

Zilfî, "Ferhengok Dimilkî-Kurmancî-Tirkî", *Hêvî*, Hejmar: 1, Parîs 1983, r. 107-123.

Çimeyê Tenî

Azîze Laçın, Mamike, Ca: Gêl (wîlayet: Dıyarbekır), Serrî: 63 serra, Tehsîl: Nêwenda, Tarîx: 23. 08. 2015.

Înternet û Kovarê Elektronîkî

<http://www.arsivakurd.org/index.php/legerin> (Tarîxê resayîşî: 18 Gulane 2016)

<http://www.zazaki.net> (Tarîxê resayîşî: 12 Nîsane 2015)

Terry Lynn Todd, *A Grammar of Dimili: Also Known as Zaza*, University of Michigan, Ann arbor, Michigan 1985, <http://www.zazaki.de/english/T.L.Todd-AGrammarofDimli.pdf> (Tarîxê resayîşî: 02. 09. 2016.)

Türk Dil Kurumu,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=103706 (Tarîxê resayîşî: 03 Adare 2016)